

NAPOLEON'S SHADOW

**The First Edition in English
of the complete Memoirs of**

LOUIS-JOSEPH MARCHAND

**Valet and Friend of the Emperor
1811 – 1821**

Preface bij JEAN TULARD

Produced bij PROCTOR JONES

791 blz., 1998

Vertaald uit het Engels in het Nederlands door Roel K. Vos (Apeldoorn)

maart 2022 – april 2022

BOEK 2

SINT-HELENA (blz. 295 – 736)

553

DEEL 7
Laatste gevechten

554 *leeg*

HOOFDSTUK 20 (blz. 555 – 580)
**Dokter Stokoe – Ik word ziek – De vriendelijkheid van de Keizer tegen mij -
Het vertrek van gravin de Montholon –
Nieuwe conflicten en correspondentie met de gouverneur**

555 We waren aangekomen bij de laatste maanden van 1818. De natuur was de Keizer te hulp geschoten en liet ons geloven, dat zijn gezondheid verbeterde, maar dit leek maar zo. Hij vond afleiding in werk en in zijn kleine tuinen. De dames hadden ieder de troost geboden, die de Keizer van hen kon verwachten door hun vriendschap, toen in de laatste dagen van december de symptomen terugkeerden, die dokter O'Meara eerder had trachten te bestrijden. De Keizer had geen voorzorgen genomen tegen het weer: hij trok gewoonlijk zijn benen terug uit de flanellen zak, waarin hij ze een deel van de ochtend hield om zijn voeten te verwarmen, trok zijden sokken aan, smalle schoenen met gespen, een witte katoenen broek, dan ging hij naar buiten en lette niet op de koelte van de avond. Hij bleef zo dus te laat buiten, hij vatte kou, dat eerst een irritatie was, maar spoedig een serieuze infectie werd, die misselijkheid, overgeven, rillingen en koorts veroorzaakte. De kwaal in zijn benen keerde terug en ik bracht hem wat verlichting met wrijven; maar wat de verkoudheid betreft, die bestreed de Keizer uitsluitend met zijn dropjes, met totaal geen effect. De Keizer leed hieraan pas een paar dagen, toen het 1 januari 1819 werd. Hij was niet in staat, zoals in voorgaande jaren, een 'familie' lunch te hebben, zoals hij het noemde. Maar hij wilde niet, dat de kinderen het daarom zouden missen. Hij vroeg mij om wat gouden munten en gaf ze aan hen als Nieuwjaars geschenken.

De groot-maarschalk en graaf de Montholon dachten, dat de Keizer voldoende ziek was om zich te laten behandelen door dokter Stokoe van de Conqueror, omdat hij geen hulp wilde van dokter Verling, de dokter, voorgesteld op Longwood door Hudson Lowe.

556 De Keizer herinnerde de groot-maarschalk aan de bittere correspondentie, die hij had gehad met de gouverneur tijdens de voorgaande bezoeken en hij zei, dat dit weer opnieuw zou beginnen als hij een beroep op hem deed. Echter, na veel aandringen, stond de Keizer op 10 januari de groot-maarschalk toe de dokter te laten komen. Op de 17^e, omdat hij geen bericht had gekregen en de toestand van de Keizer verergerde, schreef de groot-maarschalk nogmaals dringend dat hij zo spoedig mogelijk moest komen, omdat de toestand van de Keizer elke dag verslechterde.

Pas op de 19^e kwam de dokter, zich verontschuldigend voor al de moeilijkheden, die hij had gehad om naar Longwood te komen en hij oordeelde vanwege alle obstakels vandaag op zijn weg bij het bezoeken van zijn patiënt, dat hij er bijna zeker van was, dat eenzelfde toestemming hem de volgende keer niet gegarandeerd zou zijn. Hij werd naar de slaapkamer van de Keizer gebracht, hij onderzocht hem van boven tot beneden, zag zijn benen en trof de verschijnselen aan, die al door dokter O'Meara beschreven waren. Hij adviseerde aderlating en schreef elke dag een paar pillen voor en het wrijven van de benen. Vrezend dat het hem niet toegestaan zou zijn zijn patiënt nog eens te zien, schreef hij de groot-maarschalk een brief, waarin hij een te volgen dieet aangaf en in het licht van de ernst van de ziekte, drong hij er bij de beroemde patiënt op aan gebruik te maken van dokter Verling, als hij niet de eer zou krijgen zijn eigen manieren van behandelen uit te voeren. De groot-maarschalk stelde voor dat hij dokter O'Meara verving aan het bed van de Keizer onder de voorwaarden, die de gouverneur stelde en dokter Stokoe zei dat hij deze voorwaarden zou accepteren als de gouverneur en zijn admiraal hier geen bezwaar tegen hadden.

Op de hoogte gebracht van de beslissing van dokter Stokoe door de groot-maarschalk dicteerde de Keizer de volgende notitie aan graaf de Montholon om naar Plantation House te sturen:

Dokter Stokoe moet op Longwood blijven, want hij moet de behandelingen voorzetten, die onderbroken zijn sinds het vertrek van dokter O'Meara, dat is al zes maanden zo. Dit heeft de hepatitis ernstig verergerd, de eerste symptomen werden zo'n zes maanden geleden opgemerkt. De gehele toestand van de gezondheid van de Keizer is verwarrend: het is noodzakelijk, dat dokter Verling de patiënt enkele keren per dag ziet.

557 *De aanval eergisteren is de vijfde in de laatste zes maanden, het gebeurt steeds 's nachts. Graaf Bertrand en graaf de Montholon waren bij de patiënt, zonder hulp van een deskundige; nooit was de aanval zo serieus als die van verleden nacht en op een bepaald moment vreesden ze voor het leven van de Keizer. Graaf Bertrand stelde voor dokter Verling te roepen, maar de patiënt weigerde. Dat aanbod veranderde zijn voorkomen en verergerde zijn ziekte op dat moment. Daarom riep graaf Bertrand om 02.00u. om dokter Stokoe, die om 06.00u. arriveerde. De wachtofficier is niet bevoegd om naar de stad te berichten; men moest om de toestemming van de gouverneur vragen, waardoor de reistijd werd verdubbeld en de dokter te laat aankwam. Gelukkig overwon de sterke constitutie van de patiënt de aanval. Op deze wijze hadden we bevestiging over wat door de brief van graaf de Montholon aan de gouverneur werd beweerd op 26 juli jl., dat dokter O'Meara, die van Longwood verwijderd was, nog steeds in de stad was: 'zelfs op het laatste moment van de dood, zal de Keizer zorg en medicatie krijgen alleen uit handen van zijn eigen dokter; als hij van hem gescheiden is, ontvangt hij niets en zal hij zichzelf beschouwen als door u vermoord.'*

Toen dokter Stokoe aankwam, ging hij naar generaal Bertrand. Deze stelde voor dat hij dokter O'Meara zou vervangen en toonde hem de zeven artikelen, gestuurd door de gouverneur. Hij nam het aan en werd toen bij de patiënt gelaten; de gouverneur zou deze overeenkomst niet kunnen voorkomen, noch direct noch indirect, zonder zijn standpunt te verraden.

Zo is dus de behandeling van de ziekte, die zes maanden is gestopt, weer stop gezet tot de aankomst van de Franse dokter. De hepatitis zal echter meer schade aanrichten in deze laatste periode en zou deze uiteindelijk ongeneeslijk worden, wie heeft dan de Keizer vermoord? Wat tijdens de laatste zes maanden is gebeurd, maakt ons er bang voor, dat hij elke maand een aanval zal hebben en als hij roept om dokter Stokoe, komt deze te laat. Zou de patiënt op een dag hieraan overlijden, wie heeft hem dan gedood? De wereld en de geschiedenis zullen deze vraag hardop beantwoorden!

Longwood, 19 januari 1819

De gouverneur beantwoordde deze brief, die niet was ondertekend, als volgt:

Geen communicatie met betrekking tot Napoleon Bonaparte kan ontvangen worden, als het zijn handtekening niet draagt of die van een van zijn officieren, die in dit geval heel duidelijk moet verklaren dat hij schrijft en ondertekent uit zijn naam.

Als de brief hierover aldus wordt ondertekend, zal een antwoord volgen.

Plantation House, 19 januari 1819

558 Dokter Stokoe was toegestaan op de 20^e en de 21^e te komen, maar hij verscheen niet op de 22^e. Tijdens deze twee dagen werden rapporten over de gezondheid van de Keizer door deze dokter aan de gouverneur overhandigd, die elke keer onderworpen werd aan een ondervraging over wat er gezegd was of gedaan was in zijn aanwezigheid in de slaapkamer van de Keizer. De gouverneur zei hem dat hij niet geloofde in zijn vermeende ziekte, dat hij alleen maar probeerde hem op een dwaalspoor te brengen en dat het niets dan een spel was om dokter O'Meara's verklaring met betrekking tot de ziekte van Generaal Bonaparte te ondersteunen. Admiraal Plampin verklaarde, dat hij de diensten van de dokter aan boord nodig had. Verscheidene maanden later werd hij naar Londen gestuurd om voor de zeerijksraad te komen. Mij werd verteld dat hij beschuldigd was van omkoping door Napoleons geld en hij werd gedegradeerd.

De aderlating, die was uitgevoerd, had een weldadig effect: de hoofdpijnen verdwenen, de cheltelham (a) – hoewel de Keizer dit met veel weerstand nam – bracht hem veel verlichting. Hij nam ook de kwikpillen, die hij weigerde vanaf het vertrek van dokter O'Meara, het wrijven herstelde de circulatie in de benen en stapje voor stapje kwam hij dankzij zijn sterke gestel over de ziekte heen en hij kon weer het werk hervatten, dat door het vele ziekzijn was onderbroken.

De Keizer was nauwelijks beter geworden en was bezig zijn krachten weer terug te krijgen, toen ikzelf ernstig ziek werd, zonder een enkele waarschuwing. Ik was bezig een paar schetsen te maken voor het borduren van de dames, op hun verzoek, toen ik werd overvallen door een akelige inwendige pijn, die me dwong naar bed te gaan. De aanval was even onverwacht als pijnlijk; ik vroeg om dokter Verling, die vond dat ik een snelle pols had, maar geen koorts. Hij stelde de aderlating uit tot de volgende dag in geval de temperatuur omhoog ging en gaf me wat medicatie om me rustig te maken. Ik bleef drie weken lang in bed.

Op de hoogte gesteld door Saint-Denis dat ik in bed lag en over het lijden, waaraan ik leed, had de Keizer, hoewel hijzelf ziek was, de buitengewone vriendelijkheid naar boven naar mijn slaapkamer te komen, vergezeld door de grootmaarschalk. Mijn kamer lag

onder het dak, juist boven die van hem, gescheiden van de brandende stralen van de tropische zon slechts door latten en wat leien. De hitte was extreem ondanks dat de deur en de ramen open stonden. ‘Hij kan hier niet blijven’, zei de Keizer tegen de grootmaarschalk, ‘u moet een bed in mijn bibliotheek laten zetten.’

a.Cheltenham: **chelation**: (medicine) the process of removing a heavy metal from the bloodstream by means of a chelate as in treating lead or mercury poisoning (rkv)

559 Ik smeekte de Keizer dit niet te doen, eraan denkend hoeveel verstoring in die kamer dit zou veroorzaken. De volgende ochtend lag ik daar en ik bleef er gedurende de tijd van mijn ziekte. Als hij van zijn slaapkamer naar de salon ging, verzuimde de Keizer nooit te stoppen bij de deur van de bibliotheek en te vragen hoe ik me voelde.

Dokter Verling ontdekte dat de Keizer nooit kwam als hij mij bezocht, hij betreurde dat de Keizer weigerde door hem verzorgd te worden. Hij wist dat de afwijzing van de Keizer niet hem zelf betrof, maar tegen de wil van de gouverneur was, die hem een dokter opdrong. Hij wist niet, dat als de Keizer de salon in wilde gaan, de deur van de eetkamer – die tussen de slaapkamer en de bibliotheek was – afgesloten was, zodat hij de Keizer niet kon tegen komen.

De pillen, die hij me gaf, waren kwikpillen; zij lieten spoedig mijn tanden loszitten en veroorzaakten blaren in mijn mond. Hij zei toen, dat hij de ziekte onder controle had. Toen ik met mijn herstel begon, werd ik bevolen baden te nemen. De Keizer hoorde dit en omdat er geen andere bad op Longwood was behalve de zijne, zei hij mij die te gebruiken. Ik dankte hem en zei dat dokter Verling me een houten waskuip van het stadsziekenhuis zou sturen. Ik noem deze details alleen maar, omdat ze aangeven, hoe vriendelijk de Keizer was.

Toen ik mijn taken bij de Keizer weer opvatte, leek ik erg veel op Lazerus. ‘Je hebt geluk gehad’, zei hij tegen mij, ‘deze Britse dokters zijn gewend paarden te behandelen met kippenbouillon; je zou hiervan hersteld zijn zonder hulp van wat zij geweldige medicijnen noemen.’ Ik hoorde ook met wat plezier, dat hij gewend was geraakt aan mijn zorgen en dat hij zich van ontnomen voelde tijdens mijn ziekte. ‘Saint-Denis en Noverraz boden ook zorg, zelfs toewijding’, zei hij over hen, ‘maar zij kennen mijn gewontes niet zoals Marchand ze kent.’

De weg, die ik gegaan was, haalde de herinnering aan Cipriani’s dood terug. In het begin was iedereen behoorlijk bezorgd; uitdrukkingen van belangstelling werden me gedaan door de gravinnen de Montholon en Bertrand, die vriendelijk genoeg waren om te vragen hoe het met me ging. Mijn krachten keerden langzaam terug. Tot dan had ik altijd geslapen voor de deur van de slaapkamer van de Keizer in de kamer ernaast. Vanaf die
560 tijd wilde hij niet meer dat ik dat deed, vrezend dat ik een terugval zou kunnen krijgen. Als hij mij toevallig nodig had, liet hij een van zijn bedienden naar me vragen. Tijdens de dag, geloofde hij dat de manier, waarop ik vermaakt moest worden, was me bezig te houden zoals hij vroeger deed, toen hij niemand van zijn heren bij de hand had gehad, door me te laten schrijven tijdens zijn dicteren of mij hem te laten voorlezen.

De Keizer had toen op Sint-Helena nog niet die gezetheid bereikt, die veel mensen er plezier in gaven hem die toe te schrijven. Hij was net zo als tijdens de Honderd Dagen; leed bracht vaak wallen onder zijn ogen, maar zijn blik had niets verloren van het doordringende karakter, waardoor hij bekend was. Zijn gezicht was tamelijk bleek en zijn lichaam had zijn haren verloren. Hij zei dat hij voelde of er in zijn zijde werd gesneden, alsof een scheermes in hem werd gestoken. Welke aankondigingen de gouverneur ook scheen te willen om zijn bestaan mee te overschaduwen, zijn moed faalde nooit: in tegendeel, hij leek zich te versterken tegen de intimiderende bezoeken elke dag van de

gouverneur. De sterkte van zijn gestel, tezamen met zijn bezigheden en zijn gewoonlijke wandelingen, leken de ziekte te hebben overwonnen. Hij was bezorgd over gravin de Montholons gezondheid; ze leed serieus aan haar lever. Als ze niet mee ging uit rijden in zijn rijtuig, verzuimde hij nooit haar die dag op te zoeken en hetzelfde gold voor gravin Bertrand als zij ziek was. Nooit vonden een of beide van deze dames hem onverschillig.

De Keizer hield zichzelf bezig met het geven van commentaar op de campagnes van Turenne, Frederik, Hannibal en Malborough, die hij dicteerde aan graaf de Montholon. Hij dicteerde mij enkele commentaren op Caesars campagne en maakte notities over Rogniat (322), Abbé de Pradt (323) en Jomini. Hij ontwierp schansen met de

322. Joseph Rogniat, geboren in 1776, een afgestudeerde van de ingenieursschool in Metz in 1794, had een briljante militaire carrière, werd generaal in 1809 en diende te Waterloo. Hij was genie-inspecteur, peer van Frankrijk, lid van de Wetenschappelijke Academie en schreef vele technische en politieke boeken. Zijn *Considérations sur l'art de la guerre*, gepubliceerd in 1816, is vol van aanvallen op Napoleon.

323. De Abbé de Pradt dankte zijn fortuin aan Duroc, waarvan hij een familielid was. Hij werd kapelaan van de Keizer, bisschop van Poitiers, aartsbisschop van Malines en ambassadeur te Warschau. Hij werd teruggestuurd naar zijn diocese wegens ongehoorzaamheid aan de bevelen van de Keizer, hij werd toen een van zijn standvastigste adviseurs. Hij schreef een heleboel over de Spaanse Revolutie, de Amerikaanse Revolutie en de koloniën en zijn *Histoire de l'ambassade dans le Grand Duché de Varsovie en 1812* verdedigt zijn positie.

561 groot-maarschalk, dicteerde er delen van aan mij en liet me tekeningen maken. In een van de scheepsladingen met boeken, hem toegezonden door Lady Holland (324), waren twee dunne delen, getiteld *Souvenirs de madame Durand* (325). Ik had die vrouw gekend toen zij in dienst was van keizerin Marie-Louise; ze had de titel van eerste hofdame, er waren er toen zes. Mijn nieuwsgierigheid was gewekt en terwijl de Keizer de boeken verslond, zat ik aan de tafel vlakbij de sofa, waarop hij zat, ik keek naar de twee boeken. Die avond toen hij naar bed ging, bekeek ik ze voor hem, vertelde hem dat deze dame beweerde dat de Keizer nooit naar keizerin Marie-Louise ging zonder te vragen of haar kleding gemaakt was van fijn linnen, omdat linnen hem herinnerde aan een vrouw, die het altijd droeg en die hij hevig had bemind. 'Wat een onzin!', antwoordde hij, 'ik hield van fijn linnen, omdat ik de stad Saint-Quentin wilde voortrekken.'

De volgende dag, toen ik dat boek oppakte samen, die op het tapijt was geworpen, vond ik geschreven met potlood van de hand van de Keizer, speciaal in de kantlijn van de bladzijden van het eerste deel commentaren zoals 'fout! absurd! nonsens!' Ik moet zeggen, dat met uitzondering van bepaalde passages, die de afkeuring van de Keizer verdienden, de werken met een goede intentie waren geschreven en dat ze leden aan misschien onwetendheid, maar niet aan een boze opzet.

324. Lady Holland was een erg aantrekkelijk vrouw, met veel humor en charme. Oorspronkelijk Amerikaans, trouwde Elizabeth Vassall eerst met Sir Godfrey Webster, de latere Lord Holland. Evenals haar echtgenoot bewonderde Lady Holland de Keizer; zij moedigde Lord Holland aan, toen hij in mei 1817 een toespraak hield in het Parlement, die een ware oproer veroorzaakte, toen hij de regering vroeg haar politiek betreffende Napoleon te veranderen. Lady Holland zond de gevangenen een paar traktaties en veel boeken. In 1845, het jaar van haar dood, gaf Lady Holland het British Museum de gouden doos, versierd met een antieke cameo, die Napoleon haar had nagelaten op zijn sterfbed met deze aantekening: 'Keizer Napoleon aan Lady Holland, als een bewijs van waardering en bewondering'.

325. Madame Durand was de weduwe van generaal Duroc, een oude soldaat, die stierf in 1807. Ze was een van de Keizerins hofdames. Ze schreef haar *Mémoires sur Napoléon, l'Impératrice Marie-Louise et la Cour des Tuileries avec notes critiques faites par le prisonnier de Sainte-Hélène*..... Inderdaad had Napoleon dat boek in de hand en maakte een aantal vaak denigreerde aantekeningen in de kantlijn.

562 Vele aantekeningen waren gemaakt in de kantlijnen van de correspondentie van de Keizer, uitgegeven bij boekverkoper Pancoucke (326) en in het boek van dhr. Fleury de Chaboulon; de Keizer las met plezier de verwerping van Rogniat's werk door kolonel Marbot (327). Hij zei over dit boek: 'Het is geschreven door een jonge man, maar zo moet je schrijven en zo de tegenstanders van de eer van Frankrijk verwarren.' Door dit boek verkreeg de auteur in het testament van de Keizer 100.000 francs en de aanbeveling dat hij de campagnes van 1793 tot 1815 moest beschrijven. 'Om anders schrijven dan Marbot doet in zijn weerlegging van Rogniat', zei de Keizer, 'is bij je standpunt te blijven.' Toen een satirische opmerking onder zijn aandacht kwam, las hij die en en lachte vaak om de dwaze dingen, die over hem gezegd werden. Als er soms iemand bij was, las hij de passage, die zijn lachlust had opgewekt, hardop voor en zei: 'Met welke nonsens wordt het publiek gevoed. Wat wil je! Je moet verkopen! De tijd zal alles helen!' Als daarentegen het boek goed geschreven was, zelfs al zei het iets tegen hem, zei hij met dezelfde eerlijkheid: 'Er zit veel goeds in', of 'Het is een goed werk'.

326. De eerste uitgave van de *Correspondance inédite officielle et confidentielle de Napoléon Bonaparte*, gepubliceerd in 1819 door Pancoucke, bestaat uit zeven delen en was bij de Keizer bekend. Het bevat twee delen over Italië, twee over Egypte, twee over Venetië, het laatste bevat verschillende brieven. Het exemplaar, dat deel uitmaakte van de bibliotheek van Sint-Helena, is nu in de Bibliothèque Nationale. De gebonden boeken in een groen-leren doos, waren van Marchand, die ze gaf aan de Franse premier Thiers. Op de tweede titelpagina van deel II staat: 'Deze correspondentie, sinds haar aankomst op Longwood, stond permanent op het bureau van Keizer Napoleon en werd daar pas verwijderd na zijn dood. Sommige van de aantekeningen, door de Keizer in potlood geschreven, werden met inkt overtrokken door graaf de Montholon. Marchand, Parijs, 16 juni 1840.' Dit was 21 dagen voor het vertrek van de Belle-Poule naar Sint-Helena. 'De ministers, die meegingen in de nobele en genereuze gedachten van de koning over de terugkeer van de stoffelijke overblijfselen van de Keizer naar Frankrijk, worden geëerd door zijn nagedachtenis', schreef Marchand aan dhr. Thiers in zijn begeleidende brief.

327. *Remarques critiques sur l'ouvrage de M. le lieutenant général Rogniat sur l'art de la guerre* door kolonel Marbot, september 1820. Marbot is de schrijver van *Mémoires*, gepubliceerd in 1891, waarin hij heftig protesteert tegen generaal Rogniat's aanval op de soldaat, die de revolutie en keizerlijke periode leidde.

563 De kranten spraken over de weigering van de stad Rennes om een standbeeld van Moreau (328) te aanvaarden, dat de regering bedoeld had voor een van de pleinen van de stad. 'Dat', zei hij, 'is hoe ministers soevereinen er toe brengen fouten te maken. Het zou de nationale trots van de inwoners van Rennes pijn hebben gedaan als ze een standbeeld hadden gekregen van een man, die in de rijen van de vijand is gedood.'

De Keizer herinnerde aan wat tijdens zijn jeugd een goede basis bleek te zijn voor goede manieren. 'Het gesprek aan het haardvuur is een kwijtgeraakte kunst in Frankrijk', zei hij, 'er zijn niet meer van die humoristische en geestige gesprekken, die de avonden zo plezierig maakten. De familiegeest is weggeraakt en daarmee het respect van de jongeren voor de ouderen.' De groot-maarschalk vertelde hem dat de aankomst van zijn bibliotheek niets in zijn dicteren veranderd had en dat de feiten evenals de datums in overeenstemming waren met het onderzoek, dat hij had gedaan. De Keizer antwoordde: 'Dat komt, omdat mijn geheugen uit mijn hart voortkomt en het houdt een trouwe herinnering bij van alles dat er toe doet.'

Zijn ontspanning via eenvoudig lezen omvatte: Paul et Virginie, Don Quixote, Manon Lescaut en de nouvelles van mej. De Cottin (329), Mme de Souza (330), Mme de Staël en Charles XII, wiens lichaam als zijn hoofd was, dat gemaakt was van ijzer, zo zei hij.

328. In 1816 op het moment dat er een monument ter herinnering aan Pichegru begon opgericht te worden te Arbois, was er sprake van het oprichten van een standbeeld van Moreau op een van de pleinen van Morlaix, zijn geboorteplaats. Dit project werd afgeblazen wegens gebrek aan publieke belangstelling.

329. Marie Ristaud (1770-1807) was getrouwd met een bankier uit Bordeaux, dhr. Cottin en ze werd weduwe op de leeftijd van 20 jaar. Ze vulde haar eenzaamheid met het schrijven van nouvelles, waarin ze haar 'gevoelige ziel' legde. De opbrengsten van de verkoop van haar boeken gingen naar de armen.

330. Mme de Souza was een van de meer aantrekkelijke vrouwen van haar tijd; ze had een heldere geest en een romantisch karakter. Ten tijde van de Bastille, ze was 28 jaar, had ze een echtgenoot, graaf de Flahaut en een vier jaar oude zoon, wiens vader de Abbé de Périgord-Talleyrand was.

In 1793 werd Flahaut onthoofd en zijn vrouw werd verbannen. In 1802 trouwde de aantrekkelijke weduwe met een Portugese schrijver, de minister van zijn land in Parijs, dhr. De Souza-Bothelho. Ze begon te schrijven en schilderde de samenleving van haar tijd met smaak, elegantie en openhartigheid. In 1813 was haar zoon Charles aide de camp bij de Keizer en de vader van een zoon, geboren uit een voorbijgaande relatie met koningin Hortense: deze werd de toekomstige Hertog van Morny, die bij zijn grootmoeder werd opgevoed. Mme de Souza stierf in 1836.

564 De gezondheid van de Keizer leek beter te gaan, ik zei hem dat op een dag en sprak mijn blijdschap uit, die we allen hierover voelden. Hij kwam naar me toe, trok me aan het oor en zei: 'Geloof het niet, mijn zoon, ik heb niet lang meer te leven. Het zit precies hier', zei hij en hij toonde me de plaats van zijn lever, 'dit is slechts een moment van rust, die de natuur me geeft; de ziekte zal weer de overhand krijgen en me grijpen.' Ik was bedroefd door deze woorden van de Keizer, zonder echter zijn voorspelling te geloven. In ieder geval, deze welkome rust, vaak verstoord door de gouverneur, zou spoedig nog sterker worden door een vertrek, diep betreurd door de Keizer. Gravin de Montholon was ernstig ziek en dokter Verling had verklaard dat het klimaat haar herstel verhinderde. Na een raadpleging, die door de Keizer was gevraagd, was tot haar vertrek besloten. Dit vertrek zou de Keizer beroven van een persoon, die hij waardeerde en zijn sociale leven werd geheel in de war gebracht. Door haar humor, waaraan de Keizer plezierig was gewend geraakt, gaf ze wat afleiding in zijn werk en de tijd, die hij met haar doorbracht, speelde een grote rol in zijn dagelijkse gewoontes. Haar kinderen, door hun spel, braken de monotonie op Longwood; een grote leegte zou volgen, voor hem en voor de kolonie. De Keizer was haar altijd dankbaar geweest, dat ze met haar echtgenoot en kinderen in één kamer was gebleven om dicht bij hem te blijven, toen we op Longwood aankwamen, vandaar zijn affectie voor deze dame.

Dit vertrek verontrustte graaf de Montholon, die zijn vrouw alleen liet met drie kinderen en een verzorgster, terwijl hij niet eens wist waar ze zou gaan wonen. Haar dienstmeisje bleef op het eiland om met Noverraz te trouwen, De Keizer wilde dit huwelijk niet, omdat hij het niet in het belang vond van een man, die hij het goede toewenste en om niet gravin de Montholon haar dienstmeid af te nemen tijdens een lange reis. Madame de Montholon had er op aangedrongen, dat de heer de Montholon bij hem bleef en ze smeekte hem niet tegen het gelukkige aanbod te zijn, gedaan door haar dienstmeid Joséphine, om op het eiland te blijven en met Noverraz te trouwen (331).

Op de avond voor het vertrek sprak de Keizer weer tot graaf de Montholon over zijn wens, dat deze zijn vrouw niet alleen zou laten en dat hij de gravin zou vergezellen.

331. Het huwelijk van Noverraz met Joséphine Brulé vond plaats op zondag 12 juli 1819, in de kamer van gravin de Montholon; het was een groot feest. 'De bruid, Marchands vriendin Esther en Madame Odile waren alle drie onafscheidelijk', schreef Montholon, 'er werden een groot aantal toasts uitgebracht op de toekomst van het paar.' Het leven begon inderdaad goed voor hen; ze hadden 20.000 francs gespaard. Echter, de Keizer was niet blij met deze verbintenis. Desalniettemin huurde hij Joséphine in als wasvrouw en gaf haar het loon, dat ze ook van madame de Montholon had ontvangen. Omdat ze behoorlijk vaardig was, werkte Joséphine ook voor gravin Bertrand. De Keizer kreeg gelijk: het Noverra-koppel scheidde en de 'Zwitserse beer' stierf zonder problemen in zijn kleine witte huis in Lausanne, genaamd La Violette, op 12 januari 1849 op dezelfde tijd als zijn meester. (om 17.49u. dus, rkv)

565 ‘Sire’, antwoordde de generaal, ‘Madame de Montholon wil niet bij haar verdriet weg te gaan toevoegen aan Uwe Majesteit hem van u af te nemen de diensten, die ik in staat ben om hem hier te geven.’

‘Zorg er dan voor dat het haar aan niets ontbreekt aan boord van het schip, waarop ze vertrekt.’ Orders werden aan dhr. Pierron gegeven, de butler, voor zaken van allerlei aard, die aan boord moesten worden geplaatst en dit, samen met de overeengekomen prijs voor haar transport naar Europa; kredietbrieven ter waarde van 200.000 francs en een pensioen van 20.000 francs werden haar gegeven, voordat ze Longwood verliet.

De dag, die gekozen was voor vertrek, was aangebroken, de Keizer ging de salon binnen om madame de Montholon en haar kinderen te ontvangen. Hij dankte haar voor de opoffering die ze deed door haar echtgenoot bij hem te laten en hij gaf haar een rijke gouden doos met zijn portret erop, omringd door heel grote diamanten, verzekerde haar van de beste wensen voor haar geluk en dat van haar familie. Hij gaf haar verschillende instructies voor Europa en zijn familie, die de gravin in tranen in ontvangst nam. De arme kinderen deelden in het verdriet van hun moeder; het werd weldra zo’n droevige scène dat de Keizer, zelf te ontroerd, terug ging naar zijn kamers. ‘Deze tranen doen me pijn’, zei hij tegen mij, ‘en de arme Montholon lijkt overweldigd door verdriet. Hij zal een grote leegte aantreffen, als hij vanavond thuis komt. Opdat hij minder eenzaam zal zijn, denk ik dat jij een plek in zijn huisvesting moet nemen.’

566 De Keizer had zich uitgetkleed om in bad te gaan en toen hij uit zijn kamer kwam om in zijn bad te gaan, ging het rijtuig weg. Zonder gezien te worden, door een gordijn op te tillen, kon hij de laatste blik zien, die madame de Montholon op het huis wierp, waar zoveel glorie en grootheid bleef verbonden, vermengd met herinneringen aan vriendschap. Het was dus een afscheid voor altijd (332). Graaf de Montholon vergezelde zijn vrouw en kinderen te paard naar de stad. Hij had toestemming gekregen aan boord van het schip te gaan, waarop ze reisde en daar te blijven tot het haar zeilen hees, zodat hij erg laat terug kwam op Longwood en de Keizer die avond niet meer sprak.

De Keizer ging in bad, voelde de indrukken van het vertrek. ‘Montholon’, zei hij tegen mij, ‘voelt dat hij mij niet kan verlaten voor nog eens twee jaar. Jij zult naar Europa terug keren, jij zult je familie terug zien; je vrienden zullen je omringen en zullen elk laatste detail willen horen over mijn bestaan op deze ellendige rots. Je zult genieten van de beschouwingen, die door mannen van waarde zullen worden gegeven. Montholon zal zijn vrouw en kinderen terug zien, jij je moeder en ik zal dood zijn, verlaten op deze droevige plaats.’

Mijn ziel was ontroerd door het vertrek, dat net had plaats gevonden, want de herinnering aan mijn familie was boven gekomen. De woorden van de Keizer bracht mijn aandacht geheel bij hem terug. De kalmte, waarmee hij sprak over zijn komende einde en zijn geloof, dat hij alleen zou blijven op deze rots na zijn dood, ontroerde me zo, dat hij mijn emotie opmerkte. ‘Als de dood komt’, zei hij tegen mij, ‘is dat dan geen weldaad voor mij? Ik zal niets doen om het te versnellen, maar ik zal niet me niet vastklampen om te leven. Tot dan zal Montholon mijn dagen draagbaarder maken. Wat er met Montholon is gebeurd, zal spoedig met Bertrand gebeuren; de vrouw van de arme groot-maatschalk is vaak ziek, nietwaar? Ze heeft moeite om zich aan ons bestaan aan te passen, ze is gewend in gezelschap te zijn en kijkt vaak terug naar het verleden. Haar kinderen groeien op, hun opvoeding zal eens vragen dat zij naar Europa terug keert.’

332. Madame de Montholon verliet Sint-Helena op 2 juli 1819 aan boord van de Lady Campbell.

567 De Keizer was verder stil gebleven en ik zat te denken aan welke verlating hem nu weer zou treffen, toen Saint-Denis de groot-maarschalk aankondigde. De Keizer stopte met zijn

dagdromen en zei theatraal: ‘Hij is erg laat, laat hem binnen komen! Wel, Sir groot-maarschalk’, zei de Keizer tegen hem, ‘hoe gaat het met madame Bertrand?’

‘Sire, net als iedereen, geraakt door het vertrek van de vrouw van Montholon.’ Ik verliet beide, zoals gewoonlijk als hij de persoon, waarom hij gevraagd had, aangekomen was. Gravin Bertrand zelf lag ziek in bed.

Nadat hij de groot-maarschalk ontslagen had, stapte de Keizer uit zijn bad, ging een poosje naar bed, kleepte zich toen aan en dineerde alleen. Die avond trok hij een jas aan en zei me hem te vergezellen naar het einde van de tuin, waar hij een wandeling wilde maken. Omdat ik zonder hoed naar buiten ging, zei hij mij er een te halen, wat het was vochtig. Toen ik naast hem liep, somde hij enkele van de beste kwaliteiten van graaf Bertrand op, onder andere: ‘Bertrand is een echte man van eer!’ Toen we aan het eind van de tuin kwamen, stuurde hij me weg om nieuw te horen over gravin Bertrand; ik kwam terug om hem te zeggen dat ze behoorlijk ziek was. De Keizer stond op het punt het huis binnen te gaan, toen hij opmerkte dat de schildwachten werden geplaatst. Het was donker geworden. Toen we terugkeerden naar de eetkamer, schoten er twee ratten tussen zijn benen weg, waar hij bijna op trapte. ‘Wat is dat?’, zei hij.

‘Dat waren twee ratten’, antwoordde Noverraz, ‘die komen binnen door de open deur en rennen weg als Uwe Majesteit nadert.’ Alleen op Longwood moest ik de avond met de Keizer doorbrengen: het was de eerste keer, dat ik de Keizer tijdens een van zijn wandelingen had begeleid. Het was ook de eerste avond, die ik geheel met hem doorbracht. Dat was gemakkelijk voor mij, omdat hij vroeg naar bed ging en de avond was doorgebracht met het lezen van de tragedie van Mohammed. De Keizer zag om 21.00u., dat graaf de Montholon niet was terug gekomen, zei me zijn afgeschermd lamp weg te zetten en naar bed te gaan.

568 Aan het begin van ons verblijf waren er ratten door het hele huis heen, van zolder tot benedenverdieping. Gedurende lange tijd, behalve voor hen, die steeds op de zolder bleven, hielden ze zich alle schuil en bleven vlakbij de voorraadkamer. Ze kwamen ’s nachts door gaten, die ze gemaakt hadden en waren zo talrijk op de vloer, dat deze zwart leek. Ze klommen tot een bepaalde hoogte tegen de muren op en sprongen dan soms op stukken vlees, die aan ijzeren haken aan het plafond hingen. Om te voorkomen vergiftigd te worden door voedsel, dat vermengd was met arsenicum, dat hen in hun holen moest doden, werden grote rattenvallen geplaatst, die gemaakt waren van sterk draad en goed verankerd waren aan de vloer. Elke ochtend waren er acht tot tien ratten gevangen en woedend, omdat ze niet uit de val konden, begonnen ze tegen elkaar te vechten. De rattenvaai werd naar het midden van de laan gebracht, waar de stalhonden al wachtten. Zodra er een rat uit kwamen, ving een hond hem en liet hem dood op de grond achter. De ratten, die zich wanhopig verdedigden, beten af en toe de honden, waardoor ze de volgende keer voorzichtiger waren.

Het vertrek van gravin de Montholon had plaatsgevonden op een prachtige dag; de avond was ook prachtig. Maar om 21.00u. begon er een zware regen te vallen, die een deel van de nacht duurde. Graaf de Montholon was in de regen helemaal van Jamestown naar Longwood gegaan en was drijfnat. Hij voelde zich niet lekker en ging naar bed; hij had een koortsaanval tijdens de nacht, spuugde wat bloed uit, klaagde over pijn in zijn zijde en bleef de volgende dag in bed met reumatiek in zijn knie. Deze talrijke complicaties hielden hem enkele weken in bed. Naast de bezoeken, die de Keizer aflegde, zittend naast zijn bed, werd ik ’s ochtends gestuurd om nieuws over hem te vernemen en nogmaals overdag. De vrouw van de groot-maarschalk, die hij ook bezocht, was begonnen weer naar buiten te gaan en ze begon wat te rijden door de bossen bij Longwood met de Keizer in zijn rijtuig. Op een dag ging ik naar haar huis namens de Keizer en bij mijn terugkeer rapporteerde ik hem over de gezondheid van deze dame, die

de Keizer dankte en liet zeggen, dat ze zich heel goed voelde. ‘Wel Bertrand’, antwoordde hij, ‘ik zei je een paar weken geleden, toen je me vertelde over je bezorgdheid over je vrouw, dat ze ervan zou herstellen, omdat haar ziekte een bekend iets was en dat ik zal sterven, omdat de mijne onbekend was. Je scheen niet te geloven wat ik tegen je zei, maar je kunt er zeker van zijn, dat ik niet meer lang heb te leven.’

De Keizer was weer ziek geworden, net als verscheidene maanden eerder en liet zich twee of drie dagen niet zien. Omdat graaf de Montholon in bed lag, besteedde de grootmaarschalk meer tijd overdag aan de Keizer en hij kwam ’s avonds na het diner als deze er om vroeg. Anders werkte de Keizer alleen of hij riep mij om hem voor te lezen als hij in bed lag.

569 De Keizer was dus weer ziek geworden en was zonder doktershulp. De wachtofficier berichtte aan Plantation House, dat hij niet is staat was de Keizer de twee laatste dagen te zien. Toen ik ziek was, bij net zo’n gelegenheid, had de gouverneur eerst aangedrongen, toen gedreigd, opdat het de wachtofficier toegestaan zou worden de Keizer elke dag te zien. Er vond een briefwisseling plaats tussen Longwood en Plantation House; de vasthoudendheid, waarmee de Keizer deze nieuwe woede-uitbarsting weigerde, die zij hem wilden opleggen, leidden Sir Hudson er toe de zaken niet op de spits te drijven. Hij durfde zelfs niet eens de vraag te weigeren, dat dokter Stokoe voor de Keizer ging zorgen, maar hij verordende wel dat zulke bezoeken plaats vonden in aanwezigheid van een dokter van het eiland. Om een eind te maken aan de gevraagde bezoeken door deze dokter, liet hij admiraal Plampin verklaren, dat hij dokter Stokoe nodig had voor de dienst in zijn eskader en, zoals ik al heb gezegd, binnen korte tijd verliet de dokter de haven van Sint-Helena om terug te keren naar Engeland.

De Keizer was dus wederom bedreigd met een gewelddadigheid in zijn woonplek en generaal Montholon was nog ziek, toen kapitein Nicholls zich voorstelde op Longwood met een verzegeld pakje, geadresseerd aan Napoleon Bonaparte. Hem was verteld, dat de Keizer een grotere behoefte aan hulp had dan aan spullen, kennelijk om hem te irriteren en pijn te doen; omdat de Keizer bedlegerig was, kon hij deze brief niet aannemen vanwege de aanvallende wijze, waarop het was gepresenteerd. De officier ving ook bot bij de grootmaarschalk, die hem zei, dat als er op een normale manier contact gemaakt was, hij het onder de aandacht van de Keizer zou brengen als diens gezondheid dat toestond. Dit vond plaats op 10 augustus 1819. De Keizer, op de hoogte gesteld van deze nieuwe poging, had de grootmaarschalk onderstaande brief aan Sir Hudson Lowe laten schrijven:

Gouverneur:

570 *Kapitein Nicolls presenteerde zichzelf aan mijn deur met een verzegeld pakje, geadresseerd aan Napoleon Bonaparte. Hij wilde dat ik dit aan de Keizer gaf. Ik antwoordde hem, dat betrokkene in bed lag en erg ziek was, hulp nodig had van een dokter en niet van spullen, die bedoeld waren om hem te irriteren en dat hij zich beledigd voelde. Hij wist heel goed dat de Keizer deze methode van correspondentie had geweigerd en dat gedurende de laatste vier jaar er een protocol ontwikkeld was, waarmee hij begonnen was. Graaf de Montholon protesteerde hier tegen in zijn brief van 11 april. Hij zei u heel duidelijk, dat op deze manier te schrijven hetzelfde was om in het Chinees of Hebreeuws te schrijven. Inderdaad, graaf de Montholon heeft alle pakjes terug gestuurd, die u hem op deze manier hebt geadresseerd. Als u ze weer terug stuurt en de kapitein dwingt ze aan mij te overhandigen, houdt hij ze om een ergerlijk gevecht te vermijden, maar zoals u weet, bracht hij ze bij de Keizer, die ze onmiddellijk in het vuur gooide, omdat hij uw bewuste belediging zag. Dus, gedurende de laatste*

paar maanden, weet hij iets van alles wat u hem probeert te vertellen. Als uw kapitein uw pakjes voor de derde keer aanbiedt, zal ik ze aannemen, maar ik verklaar, dat ze op dezelfde manier behandeld zullen worden als de vorige keer. Is de toestand van de Keizer niet erg genoeg? Waarom wilt u dit verergeren, zelfs verzwaren, door obstakels op te werpen, die er eerst niet waren? Een van uw officieren vroeg aan de lijfknecht van de Keizer binnen gelaten te worden, maar zijn gezondheid laat niet toe iemand anders dan een dokter te ontvangen, of dokter O'Meara of dokter Stokoe of elke andere dokter onder dezelfde voorwaarden als die, geaccepteerd door dokter Stokoe. Zonder dat zou hij die arts beschouwen als een politieofficier en niet als een medisch officier.

Omdat graaf de Montholon ernstig ziek is en u zoudt wensen met me te corresponderen op de gebruikelijke manier, zal ik een moment bepalen, als de Keizers gezondheid dat toestaat, dit onder zijn aandacht te brengen.

Als er een verbetering optreedt in de ziekte van de Keizer, is het mogelijk hem te zien. Als hij bedlegerig is, is de meest waarschijnlijke manier om hem te zien, het voorstel van de gouverneur: hem een dokter te laten nemen, die alleen belast is met medische zaken, zoals hij was overeengekomen met dokter Stokoe.

Ik verblijf, enz.

Getekend: Graaf Bertrand

Deze brief werd aan de groot-maarschalk gegeven, de Keizer liet hem doorsturen naar Hudson Lowe met de volgende aantekening:

Ik zal geen notie nemen van de inhoud van dit pakje, zoals ik ook geen notie zal nemen van de inhoud van twee of drie dezelfde pakjes, die graaf de Montholon zijn opgedrongen ondanks mijn geschreven protesten:

- 571
- 1.Omdat ik geen directe correspondentie mag ontvangen;*
  - 2.Omdat de vorm aanvallend is.*
  - 3.Omdat elk middel tot antwoord onmogelijk is.*
  - 4.Omdat sinds vier jaar er een protocol is, dat ik niet kan schenden.*

Sinds twee jaar lijd ik aan een chronische leverziekte, een epidemische ziekte in dit land. Gedurende het laatste jaar ben ik zonder dokter, omdat dokter O'Meara en dokter Stokoe bewust weggezonden zijn. Sinds enkele dagen ben ik in de greep van een aanval, alleen en niet in staat enige medische verlichting te krijgen. Echter, omdat deze ziekte niet schadelijk genoeg is in het klimaat van dit land en de ongezonde plek waar ik woon, heeft u dit moment bepaald om uw aanvallend gedrag, uw beledigingen, uw vergissingen, kortom alle mogelijke aanvallen te verdubbelen. Wat! In de vier jaar dat het vrede is in Europa, is de Britse wraak nog niet voldaan? Wat een lafheid!

Napoleon

Hier zijn de redenen, die oorzaak waren tot deze briefwisseling en waar u verderop meer zult lezen:

Kapitein Nicholls, die gefaald had bij graaf de Montholon en de groot-maarschalk bij zijn poging de verzegelde pakjes van de gouverneur af te leveren aan de Keizer, was naar Plantation House terug gekeerd om verslag te doen over zijn opdracht. De volgende dag zond Sir Hudson Lowe kolonel Wynyard van zijn staf om het pakje persoonlijk aan de Keizer te overhandigen. De senior officier ging naar de wachtofficier en omdat hij geen andere ingang kende dan via de spreekkamer, klopte hij op die deur. Maar omdat de Keizer niet langer bezoekers ontving, ging niemand deze kamer binnen behalve om de

deur te openen als deze persoon besloot daar langs te gaan. Kolonel Wynyard klopte een tijdje zonder antwoord te krijgen, totdat ik toevallig langs hem kwam buiten het huis. Ik vroeg wat hij wenste en legde uit, waarom er geen antwoord was gegeven op zijn geklop.

572 Hij zei tegen me: 'Ik heb een boodschap van de gouverneur voor Generaal Bonaparte bij me, wees zo goed om me aan te kondigen.' Deze situatie was niet voorgekomen sinds de Keizer op Longwood was, maar ik wist wat er de vorige dag was gebeurd en veronderstelde dat ze een directe belediging probeerden. Ik antwoordde: 'Meneer de kolonel, als u een boodschap hebt over te brengen, moet u zich wenden tot generaal Montholon of tot de groot-maarschalk overeenkomstig de afgesproken gang van zaken, zodat het bij de Keizer kan komen.'

'Een van hen is ziek', zei hij tegen me, 'en de ander is niet thuis. Mijn orders zijn dat u me aankondigt bij Zijne Excellentie of dat u zorgt voor mijn boodschap aan hem. Doe dat', zei hij met hevige aandrang, 'en u vermijdt onplezierige gevolgen voor de generaal.'

'Ik ken mijn plicht te goed om dat te doen, ongeacht de gevolgen ervan', antwoordde ik. 'Ik zal uw antwoord bij de kapitein van de wacht afwachten.' 'Kolonel', zei ik, 'mijn besluit is al genomen. De Keizer is ziek en ik zal niet met hem spreken over een voorstel, dat alleen maar teleurstellend voor hem is.' Ik deed alsof ik verder wilde lopen en ik ging meteen naar de Keizer, die ik aan zijn bureau had achter gelaten. Hij zat daar nog en neuriede een liedje zoals hij soms deed als hij zich beter voelde en riep uit: 'Wie was daar?' Hij was in een goede stemming! Ik naderde hem en zonder me aan te kijken zei hij: 'Wat is er mijn zoon?' Ik vertelde hem hoe ik kolonel Wynyard bij de deur van de spreekkamer had aangetroffen en over het gesprek met hem. 'Dat is mooi', zei hij, 'laat hem dat maar doen, hij heeft niet de vermetelheid mijn deur te forceren.' De Keizer ging een tijdje door met zijn werk; toen, omdat hij tijdens de nacht weinig had geslapen, ging hij naar bed en zei me verder te gaan met hem voor te lezen uit *Gil Blas*, dat op de tafel lag. Ik verliet zijn slaapkamer pas, toen ik zag dat hij sliep.

Tijdens deze tijd had de kapitein van de wacht verscheidene malen om mij gevraagd. Hem was geantwoord, dat ik bij de Keizer was. Hij stond er op mij van op de hoogte te brengen dat kolonel Wynyard in zijn kamers was, wachtend op mijn antwoord. Noverraz, die dienst had, had geweigerd, zeggende dat er geen precedent was om de dingen op die manier te doen. Die twee waren over dat punt in gesprek, toen ik uit de kamer van de Keizer kwam. Kapitein Blakeney kwam op me af en vertelde me over de wens van kolonel Wynyard om me te spreken voordat hij terug keerde naar Plantation House. De kolonel benaderde mij voor de onbeleefde manier, waarop hij ontvangen was toen hij verscheen met een boodschap van de gouverneur. Ik antwoordde dat deze onbeleefdheid 573 niet opzettelijk was en dat ik geloofde dat ik voldoende de redenen duidelijk had gemaakt om mijzelf te rechtvaardigen.

'Wilt u nu wel of niet deze brief aan Generaal Bonaparte geven?', zei hij, me de brief gevend.

'Nee, Sir', zei ik.

'Wel, dan zal ik uw weigering aan de gouverneur rapporteren.'

Hij stapte op zijn paard en reed in galop weg, gevolgd door zijn aide. Ik verliet de kamer van kapitein Blakeney en ik ging naar graaf de Montholon, die nog in bed lag. Ik vroeg hem naar zijn gezondheid en vertelde hem wat er net was gebeurd. 'Hij probeerde je te intimideren', zei hi tegen me. 'Ze zullen het niet wagen de residentie van de Keizer met geweld in te gaan. Je deed heel goed deze communicatie niet te accepteren. Wat een verschil in tijd en gebeurtenissen: slechts een paar jaar geleden ten tijde van de 15^e augustus, lagen de ambassadeurs van de koningen van Europa aan zijn voeten en boden de eer van hun meesters aan. Vandaag wordt hij beledigd en willen ze zijn residentie schenden!'

Toen de Keizer ontwaakte, vertelde ik hem hoe ik was geroepen door de wachtkapitein, mijn weigering op zijn vragen te antwoorden, zijn slechte humeur, dat hij me had getoond en, als ik het goed had begrepen, zijn uiteindelijke woorden bij het weggaan om zich met geweld toegang te verschaffen.

De Keizer vroeg om Saint-Denis om de groot-maarschalk te roepen en sprak met een lange tijd met deze. Hij gaf Noverraz opdracht alle deuren te barricaderen met sterke balken in de muur aan elke kant en planken te plaatsen op de Franse deur naar de tuinen om weerstand te bieden. Tegen middernacht waren al deze afsluitingen gereed. Geen enkele deur kon worden geopend om de kamers van de Keizer binnen te komen, behalve met geweld. De waardevolle objecten waren naar het huis van de groot-maarschalk gebracht, evenals een testament van de Keizer, dat hij bewaarde in een afgesloten lade van zijn bureau. Hij zei Saint-Denis zijn pistolen en geweren te laden, waarmee hij twaalf schoten had. Deze voorbereidingen waren klaar, de Keizer ging naar bed met zijn vuurwapens in de slaapkamer en zijn zwaard binnen handbereik, in gedachten klaar om ze te gebruiken tegen de eerste de beste persoon, die verscheen. Saint-Denis sliep in de eetkamer, hij verdedigde de doorgang deur naar de slaapkamer. Noverraz, in de binnenhal, verhinderde iedereen van zijn kant om binnen te komen en ik verbleef in de badkamer voor de deur naar de slaapkamer van de Keizer, alle drie de wapens bij de hand. De nacht ging rustig

574 voorbij. Om 09.00u. de volgende dag klopte de wachtofficier op de buitendeur, dezelfde deur, waar ik de vorige dag kolonel Wynyard had ontmoet. Omdat er niemand antwoordde, kwam hij mij opzoeken en vertelde me dat de gouverneur hem opgedragen had de generaal te zien. Hij voegde er aan toe dat als ik de boodschap van de gouverneur van de vorige dag had aangenomen, ik al deze moeilijkheden had kunnen voorkomen. 'Mijn gedrag', antwoordde ik, 'had de instemming van de Keizer en het is niet meer dan mijn plicht u vandaag aan te kondigen dat het gisteren was, dat u uw bericht bracht.' Hoe hij ook aandrang om aangekondigd te worden, ik weigerde. Hij vertrok. Maar ik bracht de Keizer op de hoogte van deze poging van de wachtkapitein.

Om 12.00u. kwam kolonel Harrison (333) naar Longwood. Hij liet me komen in de kamer van de wachtofficier en zei me dat het een direct bevel van de gouverneur was, dat ik de boodschap, die hij me gaf, aan de generaal moest brengen. 'Ik richt me niet tot graaf Bertrand en ook niet tot graaf de Montholon, ik richt me alleen tot u, sir, wiens weigering serieuze gevolgen kan hebben.'

'Kolonel', zei ik tegen hem, 'omdat ik nooit als tussenpersoon tussen de gouverneur en de Keizer heb gediend, kan ik dat niet doen zonder toestemming. Als ik dat zou doen, dan schiet ik in mijn plicht en in respect met betrekking tot eerbied van de Keizers wensen tekort. Hoe ernstig de gevolgen van mijn weigering ook zullen zijn, ik weiger absoluut dit te accepteren.'

'Wel dan! Als de zaken zo staan, zullen we via geweld verkrijgen wat we van u op een goede manier vragen.' Twee van hen gingen naar de buitendeur, waarop ze begonnen te slaan. Ik keerde naar de Keizer terug, die ik zittend en lezend op zijn canapé aantrof. Ik vertelde hem over deze nieuwe poging en mijn weigering het er mee eens te zijn. Wij hoorden opnieuw slagen op de buitendeur. Hier genoeg van hebbend keerden ze terug naar de eetzaal, waar Noverraz was en probeerden binnen te komen.

333. Aangekomen in oktober 1815 was Charles Harrison, kapitein bij het 53^e infanterie regiment, benoemd tot brigade majoor op het moment van vertrek van zijn corps en hij bleef op Sint-Helena tot de dood van de Keizer. Hij woonde de autopsie bij met drie andere Britse officieren: commissaris Ibbetson en de luitenanten Mathias en Hutchins van de artillerie.

575 Geconfronteerd met weerstand, gingen ze weg, dreigende dit alles te rapporteren aan de gouverneur. Majoor Harrison ging naar Plantation House.

Graaf Bertrand kwam en bracht verscheidene uren van de middag met de Keizer door, omdat de gravin zich veel beter voelde. Door de luiken zag de Keizer haar met haar kinderen wandelen en hij liet haar roepen. Hij zond mij voor nieuws naar generaal Montholon en ik vertelde hem wat er juist gebeurd was en over onze verdedigingsmaatregelen. 'Vertel de Keizer', zei hij tegen me, 'dat ik diep betreurd dat ik in bed moet blijven als er zulke beledigingen worden gedaan tegen zijn persoon en zijn woonplek.'

Die avond bleef ik alleen met de Keizer. Hij ging naar bed en vroeg me hem voor te lezen, wat gewoonlijk elke avond gebeurde sinds generaal Montholon het bed moest houden. De Keizer kon niet in slaap komen en ik stond op om me terug te trekken. Toen ik op het punt stond te vertrekken, riep hij me terug en zei tegen me, terwijl hij me een klein medaillekistje gaf, dat dhr. Denon (334) voor hem had gemaakt en dat lady Holland had opgestuurd: 'Het zal je herinneren aan de dag dat ze mijn woning wilden binnen vallen.' Ik toonde de Keizer hoe blij ik was zo'n prachtig cadeau te krijgen en hoe diep de woorden, die hij er bij zei, in mijn geheugen gegrift zouden blijven. De middelste medaille toonde de Keizer zittend op een rots van Sint-Helena, elleboog op de knie, zijn hoofd ondersteund door zijn rechter hand. Een knielende genie-officier biedt hem een pen aan en nodigt hem uit de geschiedenis van zijn regering op te schrijven met zijn wijdverbreide faam, verspreid over al de vier hoeken van de wereld. Aan de achterkant is de buste van de Keizer met 'Napoléon à Sainte-Hélène' er onder gegraveerd. Twee kleine medailles zaten er bij: een met de standbeelden van Memnon en op de achterkant: 'Ze zullen altijd voor hem spreken'. Op de ander stond de buste van baron Vivant Denon en op de achterkant: 'En hij leefde ook tijdens de Grote Eeuw!' Deze vriendelijkheid van dhr. Denon beviel de Keizer erg goed.

De volgende dag om 12.00u. kwam de gouverneur met zijn staf en drie dragonders. Ze gingen het terrein van Longwood in galop binnen en stapten af bij de wachtkapitein.

334. Dominique Vivant, baron Denon (1747-1825) was een ambassade-secretaris in Sint-Petersburg en in Napels en de maker van talloze gravures. Napoleon maakte hem directeur van de keizerlijke musea.

576 Ik informeerde de Keizer, die me zei bij hem te blijven, zodat ik niet gedwongen was de gouverneur te ontmoeten als deze naar mij vroeg en tegen Saint-Denis te zeggen in de salon te blijven en Noverraz in de badkamer. Gevolgd door zijn staf wandelde de gouverneur onder der ramen van de Keizer, maar alle luiken waren gesloten. Ik dacht een ogenblik dat hij zichzelf meldde bij de buitendeur, maar hij liep naar links en ging richting het nieuwe huis. Een half uur later riep hij om zijn paarden en ging zoals hij was gekomen: in galop. De Keizer was in staat geweest deze strategie te observeren zonder gezien te worden. Zo verliep deze kleine scène, waarvan ik een moment dacht dat het zou eindigen als die van Charles XII te Bender.

De wachtofficier bleef verscheidene dagen op de buitendeur kloppen. Hij bleef daar enkele seconden, kwam dan binnen, voeg mij hem aan de Keizer voor te stellen, wat ik elke keer weigerde. Dit weigeren kon niet lang duren zonder dat het een farce zou worden. Kolonel Harrison, gevolgd door een andere officier en twee aides, kwam naar Longwood en vroeg mij te spreken. Omdat ik een val of een ontvoering vreesde, ging ik de Keizer waarschuwen. Hij was aan het praten met de groot-maarschalk en eerst dacht ik niet binnen te kunnen gaan, toen veranderde hij van gedachte en zei me verder te komen. Het was om me te vertellen dat de wachtofficier orders van de gouverneur had gekregen om zich elke dag aan Generaal Bonapartes deur te presenteren om hem te zien en iedereen te arresteren op de plek waar die was om gedeporteerd te worden. Dit was heel

duidelijk voor mij bedoeld, maar hij voegde er aan toe: 'Ik heb de opdracht om elk van Generaal Bonapartes dienaren op de hoogte te brengen van de wil van de gouverneur, stuur ze aub. naar me toe.'

'Kolonel', zei ik, 'Ik was in staat uw boodschap te horen, waar ik niets van wist, maar reken niet op mij om ook maar iemand naar u toe te sturen als dit niet is toegestaan door de groot-maarschalk.' Ik verliet hem om naar de Keizer te gaan, aan wie ik herhaalde wat er gezegd was tegen me en het bevel aan mij werd gegeven om elk lid van zijn huishouding te sturen om dezelfde mededeling te ontvangen. 'Zeg tegen elk van hen, dat ik ze verbied te gaan.' Kolonel Harrison moest naar Plantation House terug keren met een slechts gedeeltelijk vervulde opdracht. Maar de volgende dag werd het volgende memorandum gestuurd naar graaf de Montholon:

577

Ik, ondergetekende, Luitenant Generaal en Gouverneur van Sint-Helena heb de eer Napoleon Bonaparte te informeren, dat ik verscheidene rapporten ontvangen heb van de wachtofficier op Longwood, waarin staat dat hij steeds niet in staat is de persoon van Napoleon Bonaparte dagelijks te zien. Hoewel er gezegd wordt, dat hij indisponibel is, heeft hij geweigerd dokter Arnott (335) te ontvangen, de belangrijkste medicus van het eiland Sint-Helena of dokter Verling, de dokter, toegewezen aan Longwood of enig ander Britse medisch officier, die in overeenstemming met de regels, voorgeschreven in de instructies van Lord Bathurst op 30 november 1818, die zowel 's ochtends als 's avonds kan verzekeren, dat hij indisponibel is en steeds op Longwood is. Als gevolg hiervan vindt ondergetekende het helaas nodig Napoleon Bonaparte ervan op de hoogte te brengen, dat in overeenstemming met de instructies in de brief van graaf Bathurst' brief van 6 november 1818, hij de wachtofficier opdraagt, dat wat hij nodig vindt om al de obstakels weg te nemen, die hij zou vinden tegenover zijn dagelijkse toegang op een plaats, waar Napoleon gezien kan worden.

In het geval er weerstand of verzet of een poging tot verzet wordt gedaan door een van de personen van het gevolg van Napoleon Bonaparte, terwijl hij de bovengenoemde orders uitvoert, heeft de wachtofficier het gezag om onmiddellijk van Longwood te verwijderen de persoon of personen, die die weerstand bieden en deze persoon of personen zullen verantwoordelijk gehouden worden voor alle gevolgen, die door hun daden zullen ontstaan.

Hieraan wordt toegevoegd, dat ondergetekende via de rapporten van de wachtofficier heeft gezien, dat ondanks de beleefde manier, waarmee hij belast is met het uitoefening van zijn plichten, hem gegeven op 11 augustus 1818, waarvan hij een kopie heeft gezonden, evenals andere correspondentie met Napoleon Bonaparte op 11 en 23 augustus 1818, hij de deuren van Napoleon Bonapartes residentie voor hem gesloten waren en dat hij steeds nieuwe moeilijkheden ondervindt bij het zich ervan verzekeren, dat Napoleon Bonaparte inderdaad op Longwood is en bij het kenbaar maken van zijn wens aan hem voorgesteld te worden.

335. Archibald Arnott, geboren op 18 april 1771 in Schotland, had medicijnen gestudeerd in Edinburgh. Assistent bij de 11^e dragoons, toen chirurg bij het 20^e infanterie, hij had gediend in Holland, Egypte en Spanje. Hij arriveerde op Sint-Helena met zijn regiment begin april 1819. Hij trachtte, met toewijding en respect, het lijden van de illustere patiënt te verlichten. Een zekere overeenkomst was duidelijk te zien tussen de patiënt en zijn dokter, die Hudson Lowe gebruikte tegen Arnott.

Vanaf 1 mei 1821 vestigde Arnott zich in de bibliotheek (van Longwood, rkv) en verliet de Keizer niet tot zijn dood, hij stuurde de gouverneur korte notities, geschreven in potlood.

'Hij is stervende.'

'Hij is slechter.'

En op 17.49u. op 5 mei 1821: 'Hij is op dit moment overleden.'

We danken aan dokter Arnoot een mooie tekening van Napoleon op zijn doodsbéd, voor de autopsie, waarbij hij aanwezig was.
Arnot stierf op 6 juli 1885, 84 jaar oud.

578 *Als gevolg hiervan heeft hij de wachtofficier gemachtigd om op dagen, als hij Napoleon Bonaparte niet heeft gezien voor 10.00u 's ochtends de hal in te gaan of elk deel van zijn kamers of dat deel van het huis, waar zijn gevolg gewoonlijk is en als hij geen persoon aantreft, die een boodschap voor Napoleon Bonaparte wil aannemen en hem van zijn wens bevestiging te krijgen, te handelen naar eigen inzicht om die bevestiging te verkrijgen, waarbij zover als mogelijk de procedure gevolgd moet worden, die genoemd is in de instructies, hem toegezonden op 11 april 1819 zonder hulp van enig geweld, totdat het hem onmogelijk blijkt te zijn om anderszins bevestiging te krijgen.*

*Hudson Lowe, Luitenant Generaal
Jamestown, 29 augustus 1819*

Toen deze brief op Longwood aankwam, kon de gouverneur verder geen twijfel hebben over de aanwezigheid van de Keizer op Sint-Helena, zich beter voelen en nieuws wilde ontvangen van graaf de Montholon persoonlijk, trok de Keizer een jas aan en met hem leunend op mijn arm gingen we achter langs het huis, denkend dat we niet gezien zouden worden door de wachtofficier. Het tegenovergestelde gebeurde: de eerste persoon, die we ontmoetten voordat graaf de Montholon aankwam, was deze zelfde officier, die nu in staat was Sir Hudson Lowe gerust te bevrijden van zijn angst voor ontsnapping en hem ook kon vertellen hoe de Keizer lichamelijk veranderd was.

De brief van de gouverneur werd gevolgd door de volgende notitie, ondertekend door Sir Thomas Reade:

Memorandum ter informatie van de personen in het gevolg van of dicht levend bij Napoleon Bonaparte op Longwood.

Omdat de wachtofficier te Longwood, die zijn rapport heeft gegeven aan de gouverneur over de absolute onmogelijkheid, die hij enkele dagen geleden heeft ervaren om een bescheiden blik te verkrijgen van de persoon van Napoleon Bonaparte en er geen antwoord is gekomen op de voorstellen betreffende communicatie met Napoleon Bonaparte op 21 maart 1819 om toestemming te geven de wachtofficier zijn aanwezigheid te laten zien, vindt de gouverneur het onontkoombaar, volgens de instructies, die hij hierover ontvangen heeft van de Britse regering, de wachtofficier op te dragen de beschikbare en noodzakelijke maatregelen te nemen om zichzelf dagelijks er van de verzekeren door persoonlijke observatie van de doorlopende aanwezigheid van Napoleon Bonaparte op Longwood.

579 *Op hetzelfde moment geeft de gouverneur opdracht dat aan de officieren en andere personen in het gevolg, of dichtbij levenden bij Napoleon Bonaparte te verklaren aan deze personen, dat als hij reeds de toevlucht heeft genomen tot onwettige maatregelen, dat is, omdat Napoleon Bonaparte weigert de wachtofficier zijn aanwezigheid toe te staan, of, als hij ziek is, een Britse medisch officier te ontvangen, die elke ochtend en avond, dat hij ziek is, hulp kan bieden en steeds op Longwood is.*

Na deze verklaring zal iedereen, die het waagt enige weerstand van welke aard ook te bieden, niet alleen onvoorwaardelijk van Longwood verwijderd wordt, maar deze zich zelf ook bloot aan alle risico's en gevaren, die er uit zullen voortkomen evenals aan alle gevolgen van zo'n handeling.

*Reade, Luitenant Kolonel
In opdracht van Zijne Excellentie de Gouverneur,
Sint-Helena, 19 augustus 1819.*

Deze brief en deze aantekening was niet eerder onder de aandacht van de Keizer gebracht dan onderstaande verklaring, die door de Keizer was gedicteerd aan graaf de Montholon om aan de wachtofficier te geven als hij zelf weer probeerde zijn bezoek af te leggen, zoals enige dagen geleden:

Eergisteren kwam u drie keer naar mijn huis in twee uur tijd. Gisteren drie keer, zonder dat ik kan begrijpen wat uw bedoeling is. Het lijkt of u de appartementen van de Keizer met geweld wilt binnen dringen, die tot nu toe gerespecteerd worden en die onder de bescherming van de wetten van dit volk staan en de speciale actes van uw regering. Ik herhaal u dat alleen de prins-regent en de leden van de privéraad gedurende de laatste vier jaar weten, dat er tussen een voortdurend beschamende behandeling en de dood, er geen twijfel kan zijn over de keuze van de Keizer. Ze hebben niets bepaald, dat is tenminste naar ons gecommuniceerd, dat veranderingen in de stand van zaken en de getoonde parktijkken vier jaar lang laten zien. Alleen, ziek, afgesloten van alle contacten met de wereld, zelfs van de Britse officieren en de inwoners op deze rots, brengt hij zijn keel naar het zwaard van zijn moordenaar; hier is geen tekst vooraf nodig.

580 *Ik heb u gevraagd de besluiten van de prins-regent of de privé raad mede te delen of tenminste de instructies, waarnaar u handelt sinds de 11e van de maand. U heeft niets van deze handelingen naar ons gecommuniceerd.*

Ik vertelde u, omdat de Keizer geen enkele wachtofficier erkent, u niet met hem gesproken hebt, hij u noch de officieren ontmoet heeft, die u voorgingen in uw post gedurende vier jaar. De verklaring van 16 augustus spreek ik hier tegen. Sinds die tijd is de gezondheid van de Keizer veel slechter geworden en hij heeft meer dan ooit de hulp nodig van de dokter, waarom hij vraagt.

Alle pogingen via de bedienden zijn onwaardig; ze zijn nutteloos, omdat ze verworpen worden door onze manieren en gewoontes.

Ik herhaal tegen u wat ik u twee weken geleden heb gezegd, dat de Keizer het prefereert zich liever te verschuilen dan de schande te lijden door een smadelijke behandeling. Hij kan niets weten van een beperking in de termen van uw wet, als het niet afkomstig is van de prins-regent of de privé raad. Hij heeft alles opgeofferd, alles verlaten en is veroordeeld tot een meest miserabel leven om de haat van zijn vijanden te bevredigen. Als hun wraakzucht nu nog niet voldaan is, laat ze dan een enkel slag toebrengen: het zou een vriendelijkheid zijn, omdat het een eind zou maken aan een doodsangst, die duurt vanaf 11 augustus en waarin u schijnt plezier te hebben dat die voortduurt.

*Generaal Graaf de Montholon
Longwood, 31 augustus 1819*

Nadat deze brief was bezorgd, werd kapitein Blakeney een korte tijd later terug getrokken. Bij het accepteren van de positie van wachtofficier te Longwood, had hij begrepen dat hem een erebaan was aangeboden. De rol, die hij verplicht was te spelen, ging tegen zijn natuur in; hij vroeg ervan af te mogen en hij werd vervangen door een andere kapitein van het 66^e. Een paar uitstapjes door de Keizer, te voet of met zijn rijtuig, maakten een eind aan de aanvallende correspondentie vanuit Plantation House en de dagelijkse bezoeken door de wachtofficier.

HOOFDSTUK 21 21 (blz. 581 – 596)

Nieuwe aankomsten – Priesters Buonavita en Vignali - Dokter Antommarchi – De dictaten van de Keizer – Gedachten over zelfmoord – In de tuin werken – Details over de kleding van de Keizer

581 Gedurende de gehele tijd, dat graaf de Montholons ziekte duurde, ging de groot-maarschalk twee keer per dag naar de Keizer. Zodra haar herstel begon, kwam gravin Bertrand ook. Alle drie, na een uitstapje te voet of per rijtuig door de bossen van Longwood, gingen nieuws halen over graaf de Montholon.

Ik had de eer enkele van deze tochtjes met de Keizer te delen. Hij wilde dan niet de groot-maarschalk of graaf de Montholon storen, die nog niet geheel hersteld was en hij nam me 's ochtends enkele keren mee op het pad door Deadwood. Op een dag, toen hij dacht dat hij moe was, stuurde hij me naar de stallen, zodat ze zijn rijtuig zouden brengen en ik vergezelde hem op verscheidene tripjes, die hij ondernam. Een andere keer, het was op een zondag, waren de werklieden niet in het huis in aanbouw (New Longwood, rkv). Deze residentie was al voldoende opgeschoten, zodat de omtrekken voldoende herkenbaar waren en we gingen er naar toe. Hij vond de indeling binnen armzalig; mijn kamer, zei hij, was te ver weg van die van hem; hij toonde me, waar er deuren gemaakt zouden kunnen worden voor de bediening. Hij vond de kamers groot en luchtig en hij ging naar de bediendenruimten, niet verwachtend, dat de stenen, waarop hij liep, zouden dienen om zijn graftombe te bouwen. Hij voedde de hoop dat dit bezoek niet bekend zou geraken op Plantation House, maar hij had het verkeerd: de gouverneur werd er van op de hoogte gebracht.

Toen de gezondheid van graaf de Montholon terug was gekeerd, vielen deze privileges mij niet langer toe en vielen rechtmatig aan graaf de Montholon, die elk moment besteedde aan de Keizer met een instelling en toewijding, die pas eindigde bij Zijne Majesteits dood.

582 De gouverneur, uitgaande van de instructies, die hij had, had zijn Longwood-regels toe kunnen passen op graaf de Montholon en graaf Bertrand vanwege de verscheidene brieven, die aan hem geschreven en ondertekend waren door deze heren. Hij durfde dit nooit te doen uit angst voor repercussies uit Europa en ook omdat de handtekeningen van deze heren alleen maar de reactie van de Keizer weergaven, aan wie ze geadresseerd waren.

Zo ver waren we gekomen, toen, op 21 september, de groot-maarschalk de Keizer kwam informeren over de aankomst van een schip uit Europa met aan boord twee priesters, de Vaders Buonavita en Vignali (336), een chirurg, Antommarchi (337), de butler Coursot (338) en de kok Chandelier (339), die vanuit Rome gestuurd waren door kardinaal Fesch om hem te dienen.

336. De priesters, naar Longwood gestuurd door kardinaal Fesch, waren Corsicanen, niet erg geïnteresseerd en van geen belang voor de Keizer, die echter wel tevreden met hen was. Priester Antonio Buonavita was de kapelaan geweest van Madame Mère op het eiland Elba. Hij was een heilige man, die stotterend sprak wegens een beroerte in 1810. Hij sprak Italiaans en Spaans, echter weinig Frans. Hij trilde chronisch; hij was 67 en een bewogen leven, doorgebracht van 40 jaar in Mexico en de Verenigde Staten, had zijn sporen nagelaten. In juli 1815, na Napoleons tweede troonsafstand, stuurde Madame Mère hem naar Londen met de opdracht de afgetreden Keizer daar op te wachten en op te treden als zijn kapelaan tijdens zijn verblijf in Engeland. Het vertrek van de Northumberland naar Sint-Helena had hem gedwongen naar Rome terug te keren, waar prinses Pauline Borghèse hem in haar kapel verwelkomde.
(rkv. bezocht het graf van deze man op Mauritius in 2016.)

Wat Angelo Vignali betreft, hij was 30 jaar oud. Kort, houterig, donker gekleurd met een beetje wild

uiterlijk, was hij intelligent, had gestudeerd te Saint-Sulpice en gesnuffeld aan medicijnen. De Keizer had hem een tijdje gekend op Elba, waarheen hij was gegaan in 1814.

Beide priesters droegen de kerkelijke gewaden alleen maar te Longwood, omdat de Britse wet dat op het territorium van Zijne Britse Majesteit verbood.

337. François Antommarchi was op Corsica geboren in 1789. Er zijn veel boeken over hem geschreven met verschillende opvattingen. Eén ervan beweert zelfs dat hij geen dokter was.

338. Jacques Coursot werkte voor Madame Mère voordat hij vertrok naar Sint-Helena. Hij diende daar met toewijding, vlot, zonder ergens in betrokken te raken. Hij was aanwezig bij de laatste momenten van Napoleons leven en bij de autopsie, hij kwam in Frankrijk terug in 1821 en keerde terug naar Rome. In 1840 ging Coursot met zijn kameraden terug naar Sint-Helena om de overblijfselen van Napoleon op te halen. Toen ging hij naar Parijs, waar hij in mei 1856 stierf.

Coursot bracht wat herinneringsvoorwerpen mee uit Sint-Helena, waaronder de afbeelding van Christus, die op de zondagen in de eetkamer van Longwood werd geplaatst op de tijd, dat de mis plaats vond, een lok van het haar van de Keizer, zijn laatste scheerspullen en een stuk pees, dat Antommarchi heimelijk had gestolen van de Britten na de autopsie.

339. Napoleon had zijn kok Lepage verloren in mei 1818: deze was terug gegaan naar Engeland. Hij was vervangen door Pierron, daarna door Laroche – uitgeleend door ambassadeur Amherst -, maar Laroche ging terug naar Engeland en Pierron hervatte zijn dienst. In september 1819 arriveerde Jaques Chandelier. Hij had gewerkt voor prinses Pauline. Toen hij naar Engeland ging, bezocht Chandelier Laroche, die hem op de hoogte bracht van de slechte staat van de keuken. Chandelier kocht een complete set van kookgereedschappen, een ijsmachine, tin om de pannen te repareren en onderdelen voor een Duitse oven. Op Sint-Helena was hij een uitstekende kok; hij klaagde over de magere kippenvoorraad, hij begon kippen en kalkoenen te fokken. Hij zou vis maken, die leek op zeebaars, kleine cakes, bananendesserts gemarineerd in rum en op verzoek van de Keizer, een soldatensoep. Jammer genoeg was hij niet in staat de ijsmachine in gebruik te nemen.

583 De gouverneur had ze naar Plantation House laten komen om te dineren en omgaf ze met attenties, gelovend dat hij uit hen kon trekken wat hij wilde weten, voordat ze aankwamen op Longwood.

Op de hoogte van dit contact met een man, die het aan elke hoffelijkheid ontbrak, tot aan het bij zich houden van hen, die hem nieuws over zijn familie konden geven, werd de Keizer zo boos, dat hij het tot de volgende dag uitstelde hen te ontvangen en hij vroeg de groot-maarschalk hen eerst te ontvangen, alsof deze ontmoeting met de groot-maarschalk tussen hem en de gouverneur de onreine stemming kon wegwassen van het contact, dat ze met Hudson Lowe hadden gehad.

Onder de aangekomenen, die we met vreugde namens de Keizer en onszelf ontvingen, was vader Buonavita, die ik kende van het eiland Elba als de kapelaan van Madame Mère. Na zoveel ellende zagen we elkaar met sterke en diepe emotie terug. In overeenstemming met wat de groot-maarschalk hem vertelde over het hem toegezonden personeel leek de Keizer, met inachtneming van de toewijding, die hem beviel, niet erg tevreden. De dokter was hem onbekend; een van de twee priesters, de jongste, had medicijnen gestudeerd en de oudste, die hij kende van Madame Mère, kon hem weinig conversatie bieden; het ging er echter om waarop zij zich zouden concentreren. Geleerde mensen zoals doktoren en priesters zouden voor hem van grote betekenis hebben kunnen zijn; hij zou over theologie met de priesters en alle andere onderwerpen, waarvan zo'n dokter verstand van kon hebben kunnen discussiëren. 'Ze sturen met', zei hij tegen de groot-maarschalk, 'een man, die al gebroken is door de ouderdom en die zijn hele leven heeft doorgebracht in Paraguay; wat heb ik daar aan? Ik ben er verbaasd over dat ze Frankrijk niet gevraagd hebben me een dokter te sturen uit een van mijn legers. Larrey zou blij geweest zijn zich aan mij te kunnen wijden. Ze hadden iemand moeten kiezen, die ik vertrouwen kon. Daarentegen sturen ze me een jonge chirurg, die rommelt in medicijnen en een priester Ze hadden het niet dommer kunnen doen! Ik herken zeker de

584

hand van kardinaal Fesch in dit alles. Ik ben een belangrijk genoeg man, het lijkt me dat ze 30 tot 40.000 francs per jaar hadden kunnen geven aan een man, die me zijn diensten komt aanbieden.’

Hoewel de Keizer op die momenten klaagde over pijn in zijn zijde, kon niemand voorzien dat achttien maanden later een van deze priesters, Vignali, zou lopen voor zijn doodskist en zijn graf zou zegenen.

Zoals ik al heb gezegd, ontving de Keizer hen niet op de dag van hun aankomst. Hij liet Chandelier en Coursot halen. De eerste was de kok van prinses Pauline in Rome en was door die prinses gestuurd. Coursot had gediend bij Madame Mère. Ze kwamen samen binnen. De Keizer stelde elk van hen verscheidene vragen over zijn familie en de gezondheid van Madame Mère: Hoe zag haar huis in Romer er uit? Ontving ze buitenlanders? Waarmee was de kardinaal bezig? Coursot beantwoordde al deze vragen, zei tussendoor dat de generositeit van Madame Mère altijd was gebleven voor het Franse militaire personeel, dat haar hulp zocht om naar Amerika te gaan. Hare Keizerlijke Hoogheid droeg dapper en gelaten de pijn, dat Napoleon op Sint-Helena was en ze ging nooit aan tafel zitten zonder te zeggen: ‘Als ik deze maaltijd toch eens naar mijn zoon kon sturen!’ Alles wat ze had, stond ter beschikking van de Keizer. ‘En wat doet de kardinaal?’, vroeg de Keizer.

‘Sire’, Zijne Eminentie houdt Madame gezelschap en verlaat haar slechts om zijn schilderijen te bekijken.’ ‘Is zijn verzameling aantrekkelijk?’ ‘Er wordt van gezegd dat het heel kostbaar is en dat hij de bedoeling heeft het naar Uwe Majesteit te zenden.’ Terwijl hij Chandelier ondervroeg, vroeg de Keizer hem was prinses Pauline deed.

585

‘Sire’, antwoordde Chandelier, ‘Hare Hoogheid ontvangt veel mensen en ze praat nooit over Uwe Majesteit zonder dat haar ogen zich vullen met tranen. Ze zou heel graag toestemming krijgen om bij de Keizer te komen en te blijven, ze zei me dat ik dit moest zeggen. Lord Douglas (340), die bij haar was toen ik de eer had haar te spreken voor mijn vertrek, zei haar, dat we Uw Majesteit misschien hier niet zouden aantreffen. Ik zie nu dat hij Hare Keizerlijke Hoogheid valse hoop gaf, toen hij mij rechtuit zei: ‘Ik kan u verzekeren, dat ze de Keizer niet langer op Sint-Helena zullen aantreffen.’

‘Dat is mooi’, zei de Keizer tegen hem, hem zeggend weg te gaan. ‘Het lijken goede mensen te zijn’, zei de Keizer nadat ze weg waren gegaan. ‘Zet ze op de lijst voor 2500 francs als loon; zeg Pierron dat hij ze beiden wijst op hun plichten.’

De nacht had de slechte stemming van de vorige dag verminderd. Alles dat graaf Bertrand en graaf de Montholon gezegd hadden over de priesters en de dokter liet niet de irritatie verdwijnen, die hij had gevoeld, toen hij van hun bezoek op Plantation House had gehoord. De volgende ochtend liet de Keizer ze komen, de priester eerst. Vader Buonavita en vader Vignali knielden, toen ze bij het bed kwamen, waarin de Keizer lag en kusten zijn hand. De Keizer zei hen te gaan zitten, ondervroeg hen over zijn familie en sprak toen een tijdje met ze. Toen hem verteld werd over de liefde van Madame voor hem, antwoordde hij dat zijn moeder altijd erg van hem gehouden had en dat hij en prinses Pauline de verwende kinderen van de familie waren en in grote crises, waarin ze zichzelf tegenkwam, had Madame Mère altijd een bovenmenselijk moed en sterkte van karakter getoond. Hij sprak met vader Buonavita over diens leeftijd, diens gezondheid, de gevaren van diens reis en zijn angst, dat het verwoestende klimaat gevaarlijk voor hem kon zijn. Hij stelde een paar vragen aan vader Vignali over zijn verblijf op het

340. De Marquis of Douglas and Anglesea was een van de opvallendste buitenlanders, die in de Villa Borghèse te Rome kwam. De Duke of Blacas, ambassadeur van de koning van Frankrijk, hield een streng toezicht op dit mooie huis; hij kon echter niet verhinderen, dat de Engelse Lord dagelijks bij prinses Pauline op bezoek ging. Zij stond de rijke Lord toe haar aankleedceremonie bij te wonen, waar hij naalden overhandigde aan de kamermeid. ‘’s Avonds diende hij als mijn voetenbankje’, schreef de mooie Pauline,

‘ik denk met een zeker plezier, dat ik een van de grootste Lords van Groot-Britannië onder mijn voeten heb.’

586 seminarium van Saint-Sulpice en over het eiland Elba, sprak met hem over Corsica, waar hij geboren was en stelde hem een paar vragen met betrekking tot zijn toepassing van medicijnen. Hij zei tegen vader Buonavita dat hij de volgende zondag de mis wilde hebben in zijn salon; zij moesten dat met z'n tweeën regelen, iedereen moest erbij aanwezig zijn. Hij ontsloeg ze beiden, drukte nogmaals zijn dank uit voor het delen in zijn verbanning. De twee priesters waren blij met de goede ontvangst, die ze net hadden gehad, de vreugde was op hun gezichten te lezen.

Toen dokter Antommarchi werd binnen gelaten, ondervroeg hij hem over zijn familie, Corsica, waar ook hij geboren was en zijn studie. Hij leek tevreden te zijn over zijn antwoorden en zijn kennis, maar hij vond hem wat jong en aanmatigend. De grootmaarschalk werd gevraagd aan vader Vignali te zeggen, dat hi op Longwood zich alleen zou bezig houden met priesterlijke plichten. Toen hij de dokter ontsloeg, zei hij tegen hem: ‘Ik plaats vader Buonavita onder uw zorg, ik ben bang dat de kardinaal een goede oude man hierheen heeft gestuurd om hem hier slechts te begraven. Hij is een respectabele man, waar goed voor gezorgd moet worden.’

Al deze mensen begonnen met hun plichten. De dokter ontving een loon van 9000 francs, vader Buonavita 6000 en vader Vignali 3000, de Keizer zei me hen dat te betalen. Omdat ze het geld niet geheel nodig hadden, zei hij elk van de priesters 250 francs per maand te geven voor hun behoeften door graaf de Montholon 500 francs te laten nemen van de 2000, die oorspronkelijk voor hem bestemd was als de gravin nog steeds op Longwood was en om 250 francs te nemen uit de huishoudelijke uitgaven voor de dokter. Elk had een Chinese man als dienaar en een gewone tafel voor hen drieën samen. De dokter kreeg de kamer van dokter O'Meara, vader Buonavita had die van generaal Gourgaud en vader Vignali in die van de wachtofficier, die een andere accommodatie kreeg bij graaf de Montholon.

De volgende zondag werd de mis gecelebreerd in de salon en iedereen was er. De Keizer liet iedereen vrij om zijn geloof uit te oefenen, maar het zou een slechte indruk hebben gemaakt er niet te verschijnen. De Keizer was bezorgd over het welbevinden van de priesters, maar zag niet veel van hen, omdat ze een magere bron waren bij de gesprekken. Ze hadden een kist boeken bij zich: het becommentarieerde evangelie, meegebracht door vader Buonavita en een bijbel, die al in de bibliotheek was, waren de enige religieuze werken op Longwood. Het is niet waar, zoals dhr. De Beautern stelt in zijn boek *Napoleon's Religious Conversations in Saint Helena*, dat de Keizer intellectuele voeding vond in deze twee boeken, waarvan hij beweert dat ze constant op zijn tafel lagen. De Keizer erkende de schoonheid van het evangelie, hij las er soms passages uit voor en zei, dat in Egypte men het hele land kon bereizen met het evangelie in de hand, maar die werken bleven in de bibliotheek liggen. Op Sint-Helena las de Keizer allerlei soorten boeken, zelfs *New Heloise*, waarin hij enkele aantekeningen maakte in zijn eigen handschrift. Met de bijval van de Keizer vertrouwde de grootmaarschalk de religieuze opvoeding van zijn kinderen toe aan vader Vignali, die later de mis celebreerde in het huis van de vrouw van de grootmaarschalk voor haarzelf en haar gezin.

Tijdens zijn eerste visites onderzoek dokter Antommarchi de gezondheid van de Keizer zorgvuldig. Hij verzamelde informatie van de grootmaarschalk, graaf de Montholon en mijzelf, die hem instaat zou stellen geen fouten te maken in het vaststellen van remedies, die hij wenste voor te schrijven. Net als zijn voorgangers raadde hij aan oefening, wrijven van de benen – waardoor de zwelling afnam, wat hem het lopen gemakkelijker maakte – en paardrijden en rijden in het rijtuig.

Graaf de Montholon, nu geheel hersteld, besteedde al zijn tijd aan de Keizer. Toen hij voor de eerste keer weer bij de Keizer kwam, zei deze hem, dat nu hij alleen was, zijn tafel de zijne was en dat hij in de toekomst met hem zou dineren. ‘Daar’, zei hij, wijzend op mij, ‘is mijn verpleger sinds u in bed lag. Hij heeft me gediend als secretaris en voorlezer, hij leest perfect en zonder me te vermoeien, wat ik grotendeels waardeer.’ Het is waar, dat sinds het vertrek van generaal Gourgaud de Keizer, naast dat hij mij vaak hardop liet voorlezen, me vaak bij zich hield om zijn dictaten te schrijven. Ik had een soort kort handschrift ontwikkeld, waardoor ik hem kon bijhouden en hem het dictaat, dat hij net gedaan had, terug kon voorlezen als hij dat wilde. Deze dictaten, gekopieerd, werden herlezen en gecorrigeerd door hem, dan aan Saint-Denis gegeven om te kopiëren en in handschriftvorm te bewaren. Het was speciaal in de tijd dat graaf de Montholon in bed was, dat ik van groter nut voor de Keizer werd. Zijn tijd werd verdeeld tussen graaf en gravin Bertrand en als zij er niet waren, was ik bij hem. Omdat ik vaak bij hem was, dicteerde hij me *The Summary of Caesar's campaigns* (341), op een dag tegen mij zeggend bij gelegenheid: ‘Je zult in staat zijn je kinderen te vertellen dat je dit werk schreef onder mijn dicteren.’ Vaak ’s nachts liet de Keizer me wakken door de dienstdoende lakei om te schrijven, want sinds mijn ziekte wilde hij me niet meer doen slapen bij hem, hoewel dit zijn gewoontes verstoorde.

De eerste keer, dat ik op Sint-Helena het gedicteerde van de Keizer opschreef, vroeg ik hem om het nog een keer te zeggen: ‘Ga door’, antwoordde hij. Daarna vermeed ik zorgvuldig dit weer te vragen. Er lagen altijd een dozijn goed scherpe potloden op het bureau van de Keizer en ik gebruikte ze, zo de tijd besparend, die ik nodig zou hebben gehad om mijn pen in de inktpot te dopen, als ik die had gehad. Hij dicteerde zo duidelijk en helder en snel, dat je kon zien, dat geen andere gedachte bij hem opkwam om het werk, waaraan hij bezig was, te verstoren. De Keizer had een uitzonderlijk geheugen; gewoonlijk zei hij over zijn onderwerp, dat hij beter kende dan zijn oorlogs- of zee-officieren, wie de personen en wat de uitrusting van de regimenten of eskadrons waren. Als hij ’s avonds naar bed ging na een paar uur dicteren, zei hij me te gaan en zijn aantekeningen in orde te maken voor zijn ontwaken. Als het gebeurde, dat is niet was gedaan, kwam hij naar me toe, zei dat ik lui was en legde zijn hand op mijn oor. Dit was een teken van waardering, waar iedereen jaloers op was. Voor hem was het een teken van tevredenheid over de man, die zo werd aangeraakt en meehielp de eentonigheid van ons bestaan te verlichten. Ik heb al gezegd en ik herhaal dit nogmaals, dat de Keizer vriendelijk was, vrolijk, graag verbleef in zijn eigen kamers; hij bezat al de kwaliteiten, die toewijding in de mensen opwekte. Onder het gedicteerde, dat na wat lezen, gemaakt is, bevindt zich hetgeen hieronder volgt. Het was een eerste opzet, die de Keizer nooit

341. *Précis de guerre de César par Napoléon, écrit par M. Marchand à l'île Sainte-Hélène, sous la dictée de l'Empereur* (Parijs, 1836). ‘De aard van mijn diensten’, schrijft Marchand in zijn voorwoord, ‘hield me voortdurend bij de Keizer, die op me steunde, hetzij hem voor te lezen, hetzij onder zijn dicteren te schrijven. Op deze manier werden de aantekeningen op Caesars opmerkingen geheel gedictéerd en bijna tijdens een periode van slapeloosheid, waarin hij zei, dat werk hem wat verlichting gaf aan zijn lijden en een paar bloemen wierp op het pad, dat hem naar het graf leidde.’

589 terug zag en ik laat het hier uitsluitend zien als een soort van literaire beschouwing over deze ellendige rots.

Gedachte over zelfmoord:

Heeft een man het recht zich te doden? - Ja, als zijn dood niemand schaadt en als het leven een kwelling voor hem is.

Wanneer is het leven een kwelling voor een man? – Als het hem alleen maar lijden en verdriet bezorgt. Maar als lijden en verdriet elk moment veranderen, dan is er geen tijd in het leven, als een man het recht heeft zichzelf te doden. Die tijd kan alleen maar aanbreken op het laatste moment voor zijn dood, want pas dan zou hij het bewijs kunnen krijgen dat zijn leven niets meer was dan een kluwen van kwaad en lijden. Er is geen man, die zich verscheidene keren in het leven zou willen doden, toegevend aan de morele affectie van zijn ziel, maar hij zou het een paar dagen later betreuren vanwege veranderingen in zijn gevoelens en omgeving. De man, die zichzelf doodt op maandag, wil op zondag leven en je kunt jezelf maar een keer doden. Het leven van een man is gebouwd uit het verleden, het heden en de toekomst of tenminste uit het heden en de toekomst. Maar als het kwaad er alleen maar is in het heden, offert hij de toekomst op: de zwakheden van vandaag geven hem niet het recht zijn toekomstige leven op te offeren. Allen de man, wiens leven slecht is en die er zeker van kan zijn – wat onmogelijk is – dat het altijd zo zal blijven en nooit zal veranderen op geen enkele manier of wil, niet door veranderingen in de omstandigheden of situatie of door gewoonte en het verstrijken van de tijd - dat eveneens onmogelijk is – zou het recht hebben zichzelf te doden. De man, die bezwijkt onder het gewicht van het huidige kwaad en zich het leven beneemt, begaat een misdaad tegen zichzelf, als hij gehoor geeft aan wanhoop en zwakte op een denkbeeldig moment, waarop hij zijn toekomstig leven opoffert. De vergelijking met een arm met gangreen, die dient om het lichaam te redden, is niet geldig: het is geen gevoel maar een zekerheid. Wanneer het lijden in het leven een man er toe brengt zichzelf te doden, maakt hij niet alleen een einde aan dat lijden, maar hij vernietigt ook de toekomst. Een man moet nooit betreuren dat zijn arm eraf is, maar als hij het zou kunnen weten, zou hij het bijna altijd betreuren dat het zijn leven heeft gekost.

Het was met dergelijke literaire bespiegelingen, waarmee de Keizer de verveling van zijn lange verbanning op de rots van Sint-Helena verdreef.

590 Het jaar 1819 was voorbij gegaan met afwisselend goede en slechte gezondheid voor de Keizer. Hij had de gewoonte aangenomen te gaan wandelen in de ene of de andere van zijn kleine tuinen, die door Noverraz onderhouden werden. Ze lagen onder zijn ramen en waren omgeven door een smal houten hek en of in zijn kamerjas in de ochtend of aangekleed in de namiddag, kon hij ze rechtstreeks vanuit zijn kamers betreden. De wachtofficier vond dit voordelig om zo gemakkelijker de aanwezigheid van de Keizer op Longwood vast te stellen zonder dat zijn bewaking de Keizer hinderde en zo de gouverneur werd gerustgesteld, wiens gedachten altijd gericht waren op een ontsnappingspoging. Dat jaar stond hij zelfs ruimere grenzen toe aan Zijne Majesteit om paard te rijden, maar de Keizer trok hiervan alleen voordeel om het terrein te verkennen, waarop hij alleen met zijn staf kon rijden.

Op 1 januari 1820 ontving de Keizer net als voorgaande jaren de wensen van de grootmaarschalk en zijn familie, die van graaf de Montholon, de priesters en dokter Antommarchi. Ze werden allen voor het diner uitgenodigd, inclusief de kinderen, die bij zulke gelegenheden altijd beloond werden met een paar gouden napoleons met zijn profiel erop.

De aankondiging van schepen, die uit Europa kwamen, was altijd een blij moment voor hem vanwege het nieuws dat hij zou kunnen krijgen uit Frankrijk. Datzelfde gold voor de kolonie: kranten werden met grote interesse gelezen. Op een dag, toen graaf de Montholon ze doorkeek, zei hij tegen de Keizer, dat men op het punt stond de fontein op de Place Royale af te breken en er een standbeeld van Louis XVIII neer te zetten. ‘Ze kunnen alleen maar domme dingen doen’, antwoordde de Keizer, ‘Waarom een object

vernielen van openbaar nut om er daar zo'n nutteloze koning neer te zetten?' Een ander artikel verweet hem dat hij de zwakte had gehad zich te omringen met de adel. 'Marmont en Fouché waren geen adellijken', zei hij. 'Talleyrand was niet in exil gegaan; ik vertrouwde mijn bestemming toe aan Talleyrand door hem naar Parijs te zenden en hij ging daar slechts heen om mijn val te gebruiken.'

Een paar dagen later becommentarieerde hij: 'Mijn daden en gebeurtenissen beantwoorden alle de schotschriften, die tegen me gemaakt zijn. Ik ben onwetend van de gewone misdaden, gedaan door dynastieke hoofden. Ik heb van het nageslacht niets te vrezen, de geschiedenis zal me zelfs beschuldigen van te goed geweest te zijn.'

591 'Montholon, mijn zoon', zei hij tegen de generaal, hem bij het oor pakkend, 'ik kan mij zelf met vertrouwen voor Gods zetel presenteren.'

De manier van denken van de Keizer was die van dat men moet sterven in het geloof, waarin men geboren is: dat van een van iemands voorvaders. Hij zei dat er een voorbestemming was, waaraan wij allen moeten gehoorzamen.

Enige tijd geleden had de Keizer gesproken over de vergroting van de tuinen onder zijn ramen. Hij voelde de behoefte om zich tegen de wind te beschermen met een glooiende graswal. Niet alleen zag hij hierin een manier van afleiding voor hem zelf en de kolonie, maar hij vond er ook een voordeel van verdere afscheiding in voor het huis van de linie van de schildwachten, die elke avond om 21.00u. geplaatst werden. Toen de opmetingen eenmaal waren gedaan en besloten, moest iedereen deelnemen aan dit werk. De Keizer deed dus ook mee aan het werk om zo zijn gezondheid te bevorderen. Het was ook, zei hij tegen mij, een manier om graaf de Montholons herstel te bevorderen en om een schaduw rond het huis te maken, die niemand had. Hij geloofde ook, dat door te lopen hij een manier zou vinden om te ontkomen aan de observatie van de wachtkapitein. Graaf de Montholon raadde niet welke gevoelens de Keizer motiveerden: hij was het slechts eens met Zijne Majesteits idee, omdat hij het zag als een middel om zijn blijkbare verbeterde gezondheid te versterken.

De butler, dhr. Pierron, werd naar de stad gestuurd om kruiwagens, houwelen, scheppen en alle tuingereedschappen, die nodig waren te kopen om schoon te maken en een behoorlijk stuk land te beplanten. Ieder had zijn eigen stuk gereedschap, de Keizer had zijn hark en schep, die hij gebruikte als wandelstok of om op te leunen, terwijl hij naar het werk keek. Het begon met de zijkanten van de wal aan de zuidzijde, met rozen van negen voet hoog, met een basis van negen voet breed en achttien voet in de lengte. Sir Hudson Lowe zag in deze berm alleen maar wat hem werd verteld, een bescherming tegen de wind en had er geen bezwaar tegen. Maar toen hij zag, dat het hek om de kleine tuinen verplaatst was naar voren met de dubbele afstand en dat de nachtschildwachten zo dus verder van het huis kwamen af te staan, vreesde hij voor de veiligheid van de gevangenis. Hij noemde het, maar hij durfde nooit het op zich te nemen zich tegenover te stellen tegen wat de Keizer zojuist had ondernomen en zo verkreef de Keizer veel meer vrijheid om zijn huis.

592 De Keizer en graaf de Montholon hielden toezicht op het werk. Elke ochtend bij het aanbreken van de dag werd de kolonie gewekt door de dienstdoende bediende. Vaak werd er een steentje tegen mijn luiken gegooid door de Keizer, die daarmee aankondigde dat het eerste gedeelte van het werk was aangebroken. Het mijne bestond voornamelijk uit het uitzetten van de belijning van het plan onder leiding van de Keizer. Als ik een schop pakte, was het meer om een gleuf recht te maken, wat er toe leidde dat Zijne Majesteit me 'de monitor' noemde. De Keizer had als kleding aangetrokken een nanking jasje zoals dat van een boer en een broek van het zelfde fabricaat, met rode slippers en een wijde, breedgerande hoed van stro om hem tegen de zon te beschermen met de kraag van de blouse over die van het jasje. Om zo min mogelijk herkend te worden had hij Saint-Denis

en Noverraz de opdracht gegeven zich op dezelfde wijze te kleden. Door zijn aanwezigheid spoorde de Keizer ieder van ons aan te werken. De dokter en de priesters waren ook opgeroepen, evenals de Chinezen. Ieder werkte in verhouding met zijn lengte. Graaf Bertrand arriveerde nooit voor acht uur om met de Keizer te praten tijdens het wandelen; graaf de Montholon was er op dezelfde tijd als de Keizer. Het gebeurde soms dat de Keizer hen een hark in de hand gaf, maar die werd niet gebruikt als die in Noverraz's hand was. 'Heren', zei hij, 'u bent niet geschikt om een shilling per dag te verdienen. De Keizer zelf wilde een houweel gebruiken, maar liet dit al spoedig na, omdat dit gereedschap niet in zijn handen paste. De planning van de tuinen was voor de Keizer een gezonde oefening: de gesprekken buiten gedurende verscheidenen uren deden hem goed en maakten, dat hij de lunch met smaak op at, iets dat we allemaal voelden rond tien uur. Dan werd het te warm en iedereen ging naar binnen.

Toen de wallen waren opgeworpen, had hij een dichte houten schutting op het deel tegenover het kamp, waar hij geen last had van de wind, die, zo zei hij, hem uitdroogde en irritant was. Het was bedoeld om dieren tegen te houden, die binnen kwamen in het beplante gebied, dat hij dit maakte. Deze tuinen werden beschouwd als binnentuinen en verschoven de grens van de schildwachten 's nachts met 80 voet van het huis af in plaats van 40.

Toen het werk begon, kwam de gouverneur naar Longwood en bood alles aan wat we wensten, zelfs soldaten, als er gegraven genomen moesten worden. Graaf de Montholon dankte de wachtkapitein, die dit aanbod deed, en zei dat de Keizer heel tevreden over was wat hij rondom zich had en niemand nodig had.

593 Het Longwood-personeel was toegenomen door vier Chinezen voor de zorg voor de tuinen en voor het voortzetten van het werk tijdens onze afwezigheid in de loop van de dag. De Keizer zei me hen elk 30 shilling per maand te geven en als aanvulling op wat ze van de gouverneur ontvingen loon en voedsel. Alleen de kok was uitgezonderd van het ochtendwerk om zijn aandacht te besteden aan het voorbereiden van de lunch van de Keizer: deze werd opgediend om 10.00u. in een van de kleine tuinen in de schaduw van zijn kleine sinaasappelboomgaard, in afwachting van onze nieuwe aanplantingen om meer schaduw te verkrijgen in de grotere tuinen. Graaf de Montholon was regelmatig aanwezig bij de lunch. Graaf Bertrand, als hij tot die tijd bleef, was ook uitgenodigd. De priesters en de dokter werden af en toe om de beurt uitgenodigd, maar zelden. De lunch bestond uit soep, groente en vlees, dan koffie, waarin hij suiker gooide. De vleeschotel bestond uit kip of een poot van een schaap of een stuk gegrild lam.

De Keizer at met smaak en zijn gezondheid leek bevredigend te zijn, hoewel hij bleef klagen over zijn zijde. De Keizer vond het plezierig de gesprekken aan tafel uitgebreid te voeren; dit was gewoonlijk de tijd, die hij koos, om verhalen over zijn jeugd te vertellen zonder naar woorden te zoeken, die er vlot uitkwamen. Saint-Denis en Noverraz bedienden hem; sommige van deze anekdotes werden aan mij door hen verteld.

Hij vertelde over Egypte en zei na in Caïro te zijn aangekomen, hij zijn zoon Eugène naar de vrouw van Mourad Bey had gestuurd om zijn eer te bewijzen, die opgesloten was bij de vrouwen in haar harem. Ze was geraakt door de gracieuze manieren van de jonge Fransman en de beleefdheid van deze generaal tegenover haar. Ze had hem een sorbet geserveerd en gaf hem een zeer waardevolle ring. "Ik stuurde haar een bericht", zei de Keizer, "dat ze vrij was om in Caïro te blijven of weg te gaan en zich bij haar echtgenoot te voegen. Toen Mourad Bey op de hoogte was gebracht van mijn mededogen voor zijn vrouw, zond hij mij zijn dank.

Een andere keer verhaalde hij hoe hij op zijn terugtocht uit Syrië wenste nieuws te krijgen uit Europa en hij stuurde een van zijn officieren aan boord naar het Turkse vlaggenschip om te onderhandelen over de gevangenen, geheel denkend dat hij zou

worden tegen gehouden door Sidney Smith; die officier vertelde hem over het verlies van Italië. Het was na het lezen van de kranten, hem toegezonden, dat hij orders gaf aan admiraal Ganteaume om het fregat Muiron in orde te brengen; het werd opgedragen een rendez-vous voor te bereiden, hij ging aan boord en keerde terug naar Frankrijk, na instructies voor Kléber achter gelaten te hebben. Deze terugtocht was zo vaak anders verteld, dat ik gecharmeerd was het nu te horen op zo'n eenvoudige wijze door de Keizer zelf (342).

De Keizer zei op een dag, terwijl hij *The Miracles of Jezus Christ* doorbladerde, dat Jezus deze wonderen had moeten doen niet op een afgelegen plaats in Syrië en alleen tegenover een paar mensen wiens goede geloof verdacht zou kunnen zijn, maar in een stad als Rome tegenover de gehele bevolking.

Na de lunch verliet de Keizer de tafel en ging naar zijn slaapkamer, gevolgd door graaf de Montholon. Als hij hem ontsloeg, ging hij naar bed en liet hij mij voorlezen tot dat hij in slaap viel. Tussen twee en drie uur nam hij zijn bad en converseerde hij met een van zijn heren. Als de dokter werd geroepen, sprak de Keizer met hem over medicijnen en over het anatomiewerk van Mascagne, wiens platen hij bleef bestuderen op Sint-Helena. Als de Keizer uit zijn badkuip kwam, lagen twee heel warme doeken klaar. Een werd er over hem heen geworpen en hij wikkelde zich er in en hij ging van zijn badkamer naar zijn slaapkamer, waar een helder vuur was aangestoken; de tweede doek werd op zijn schouders gelegd en op deze manier werd hij goed droog. Als de Keizer zich goed voelde, kleepte hij zich onmiddellijk aan. Hij trok gewoonlijk zijden sokken aan en gespte schoenen, dan een witte broek en bleef verschoond van de moeite zijn baard te doen; maar op Sint-Helena scheerde hij zich om de dag. Al deze details van zijn voorbereidingen werden met grote zorg gedaan. Zijn tanden waren heel mooi gebleven en aardig wit, hoewel hij al behoorlijk lang geen enkel opiaat had gehad en hij was tevreden met een klein beetje cognac, vermengd met water.

342. Boudin de Tromelin, een Bretons officier, die in exil was gegaan, werd gevangen genomen door Smith in 1796 en opgesloten in de tempel onder een valse naam, toen bevrijd. Hij was de commodore gevolgd naar de Oriënt, die na een bewogen ontsnapping, in 1799 *The Tigre* commandeerde voor Alexandrië. Het was Tromelin, die in juli het nieuws aan Bonaparte bracht over de stand van zaken in Frankrijk. In zijn memoires verhaalt Tromelin hoe de hoofdcommandant van de Oriënt (Napoleon dus!, rkv) ontsnapte aan de Anglo-Turkse oorlogsschepen.

Na een borstel over zijn hoofd gehaald te hebben, liet hij zijn schouders en bovenlichaam borstelen, er op aandringend dat we hard duwden aan de kant van de lever, terwijl we ook stevig de rechterschouder moesten doen, omdat hij daar wat pijn voelde. Dan liet hij eau-de-cologne in zijn hand gieten en wreef zijn zijde en borst er mee in en deed wat onder zijn armen, nadat hij zijn gezicht gewassen had in een grote zilveren kom, die water gemengd met eau-de-cologne bevatte. Voor zijn handen en nagels gebruikte hij citroen. Als al dit wassen klaar was, kleepte hij zich verder aan, zoals ik al heb beschreven in het hoofdstuk over de Honderd Dagen en ging naar de salon. Als hij op bivak was, in zijn tent, werden deze details omtrent het aankleden precies net zo gedaan als in het paleis van Saint-Cloud of de Tuilerieën. Als de Keizer zich niet goed voelde, ging hij in plaats van zich aan te kleden, naar bed om het zweten te bevorderen, wat hem altijd goed deed. Op Sint-Helena droeg de Keizer uitsluitend burgerlijke kleding met het teken van het *Légion d'honneur*; zijn hoofd bedekt met de hoed, die zo bekend is geworden in geheel Europa. Zijne Majesteit kleepte zich elke dag in het wit; hij hield ervan netjes gekleed te zijn in zijn appartement, maar nam geen voorzorgen om niet vies te worden. Hij hield ervan zich prettig te voelen in zijn kleding en wilde niet dat iemand hieraan iets veranderde. Hij haatte het puistjes in zijn mond te hebben en om ze te voorkomen, gebruikte hij, als hij

was aangekleed, een zakdoek gedoopt in colgne voor zijn lippen. Al het lijfgoed van de Keizer was gemarkeerd met een 'N' met een keizerlijke kroon er boven, zelfs op zijn zijden sokken was een geborduurde kroon geplaatst over hoek van de sok.

Op een dag, toen graaf Bertrand aanwezig was bij het aankleden, vroeg de Keizer hem, terwijl hij zich zijn lichaam borstelde op de wijze, zoals ik heb hiervoor heb beschreven, of hij niet hetzelfde deed. 'Nee, Sire', antwoordde de groot-maarschalk.

'U maakt een fout, Bertrand, het voorkomt vele ziektes.'

'Sire, ik heb de leeftijd bereikt van bijna vijftig zonder dat te doen en ik ben er niet slechter van geworden.'

'Wel, mijn lever wrijven is goed voor mij, geloof u ook niet?', vroeg de Keizer. En de groot-maarschalk glimlachte terwijl hij hem aankeek: 'U gelooft niet dat ik ziek ben, u bent net als uw vrouw, die dat ook niet wil geloven!'

596 'Sire, Uw Majesteit zal me toestaan te zeggen dat hij niet in een slechte gezondheid lijkt te zijn.'

'U durft te argumenteren, Bertrand!' Hij pakte de groot-maarschalk bij de keel, duwde hem tegen de muur en zei: 'U geld of uw leven! – Aristocraat!', zei hij tegen hem, terwijl hij hem losliet.

'Uwe Majesteit zal mij toestaan te zeggen dat al zijn kracht hem nog niet verlaten lijkt te hebben, want hij hield mij zeker erg stijf vast.'

'Zonder lang te zijn, ben ik altijd sterk geweest', zei de Keizer, 'ik herinner me toen ik op de militaire school was wij als minder adellijken gevechten hadden met de zonen van grote adellijken en ik kwam er altijd als overwinnaar uit!' Omdat hij de heel liberale gedachten van de groot-maarschalk kenden, noemde de Keizer hem 'Aristocraat!'

HOOFDSTUK 22 (blz. 597 – 622)

Mis gehouden te Longwood – Huishoudelijke perikelen – De rekeningen van Longwood – Nieuwe tuinprojecten – De Keizer en de kinderen – De droom van de Keizer

597 Zolang het werk in de tuinen duurde, kwam de Keizer om 16.00.u naar buiten en ging naar de Chinese werkers. Op een dag was een van hen aan het graven dichtbij een grote taxusboom en hakte op de grote wortels, waardoor, dacht ik, de boom beschadigd zou worden. Ik meldde dit aan de Keizer, die antwoordde: 'Als er een mooie tafel achter je is opgediend en je bent hongerig en toestemming hebt om te gaan zitten, zul je zeker een manier vinden om je om te draaien om je eetlust te stillen. Dat geldt ook voor deze boom, hij zal met zijn overblijvende wortels aan de andere kant het voedsel dat hem afgenomen is, hervinden.'

Er was een kleine pomp gekocht en op wielen gezet; hij kon gemakkelijk naar alle plekken in de tuin gebracht worden. Saint-Denis of Noverraz konden aan de pomphendel werken en de Keizer amuseerde zich door de slang te gebruiken in die tuinen, die leden door de droogte. In zijn tuinen wachtte hij tot het dinertijd was, al lopend met graaf de Montholon. Als hij de tafel verliet, als het weer het toestond, stapte hij in zijn rijtuig en bezocht graaf en gravin Bertrand om zich bij hem te voegen. Maar vaker ging hij alleen met graaf de Montholon en liet zich op de terugweg zien bij gravin Bertrand, die vaak ziek was en bracht een paar uur met haar door. Het werk op Longwood had aardig wat commotie bezorgd in de stad.

Onder de bezoekers, die de tuinen kwamen bekijken, was de dochter van Lady Lowe, een jonge en aantrekkelijke vrouw. Ze was nieuwsgierig niet alleen vanwege de tuin, maar ook om een glimp op te vangen van de Keizer, die ze niet kende. Het toeval wilde,

dat toen ze het terrein op ging, ze graaf de Montholon ontmoette, aan wie ze haar verlangen uitdrukte, dat haar naar Longwood dreef. De walging van de Keizer voor de gouverneur strekte zich niet uit tot zijn familie. Graaf de Montholon bood haar prompt zijn arm en leidde haar over de vele paden in de tuin, maar de samenloop van omstandigheden diende haar zelfs beter: ze stond voor het aangezicht van de Keizer onder een lange boog met passiebloemen, waar hij wandelde. Haar eerste reactie was die van een grote verrassing maar die verdween spoedig door de gracieuze manier, waarop de Keizer haar ontving. Zoetigheden werden geserveerd aan haar en hij bood haar een roos aan als herinnering aan deze pelgrimage. Die jonge vrouw was geboren uit Lady Lowes eerste huwelijk. Haar moeder zelf was een aantrekkelijke vrouw en zou niets anders gevraagd hebben dan op Longwood voorgesteld te worden en de eer te krijgen de Keizer in haar huis te ontvangen, maar de niet-aflatende stugheid van haar echtgenoot was altijd een obstakel voor deze wens.

De priesters hadden twee koffers meegebracht: de een bevatte kerkgewaden en versierselen van grote schoonheid, geschenken van kardinaal Fesch; de ander kranten en boeken, die van weinig waarde waren geweest voor de Keizer, als de correspondentie, gepubliceerd door Pancoucke er niet bij had gezeten. Toen hij de eerste koffer opende, zei de Keizer: 'Dit is het domein van Sint Pieter, stuur deze naar Buonavita. De tweede is voor mij.' De acht delen van zijn correspondentie trokken speciaal zijn aandacht en werden afwisselend bedekt met aantekeningen door zijn hand geschreven; de andere boeken interesseerden hem erg weinig, want hij zei: 'De kardinaal had een paar duizend francs kunnen besparen en me wat goede werken hebben kunnen sturen. Nadat ze er echter een voor een waren uitgehaald, bereikte ik de bodem en vond een kleine portfolio van groen leer met een portret van de koning van Rome en die van de zoon van prins Eugène, gestuurd door de prinses. De keizer glimlachte met groot plezier bij het zien van deze miniatuur van zijn zoon. Zijn ogen werden vochtig: 'Arm kind', zei hij, 'wat een bestemming!' Toen, het aan mij gevend: 'Hier', zei hij, 'zet het open op mijn bureau zodat ik het elke dag kan zien.' Ik had vanuit het Elysée een portret van de koning van Rome als kind mee genomen, geschilderd door Isabey en op diezelfde dag gaf de Keizer het aan mij (343).

343. Er was in de werkkamer van de Keizer op Sint-Helena een klein portret van de koning van Rome, geschilderd door Isabey. Het kind werd afgebeeld in het uniform van de nationale garde, knielend met de handen samengevouwen; het onderschrift luidde: 'Ik bid God voor mijn vader en Frankrijk.' Dit schilderij heeft een kopie, ook gegraveerd door Bouillon, maar daarop draag te kind gewone kleding.

Sinds de aankomst van de priesters werd de mis gehouden in de salon. De Keizer besloot dat de eetkamer, niet langer in gebruik, veranderd kom worden in een kapel en zijn salon zou dienen als eetkamer. Tot die tijd diende een tafel als ondergrond voor het heilige office en daar was niets tegen. We gingen allen aan het werk en de verandering was klaar. Noverraz, geholpen door een Chinese timmerman, bouwde een altaar met twee treden, die vlot te verwijderen waren na de dienst. Dhr. Pierron, die nogal handig was, bouwde een heel mooie tabernakel in goud en wit, waarin de hostiekelk en het heilige sacrament geplaatst werden. Er werd rood satijn gekocht om op de achtermuur te spannen en zes voet rondom. Aan de kant hield een draperie, terug gehouden door twee vergulde haken, dit materiaal los van het plafond. Groene fluweel bedekte de altaartreden en strekte zich als een tapijt uit onder de voeten van het knielbankje van de Keizer; een gekroonde 'N' een voet hoog versierde het midden en andere, kleinere werden geplaatst op elke hoek van hetzelfde tapijt. We konden niet vlechten om kronen toe te voegen, wat we wel wilden. Als de keizerlijke waardigheid elke dag dan vergeten werd door de Britse regering, lag het niet aan ons want alle keizerlijke prestige bestond alsof hij nog op zijn

troon zat. Ik noemde dit aan graaf de Montholon, die zich de overblijfselen van een uniform herinnerde, dat hij gedragen had als aide bij de prins van Neufchâtel; hierop vonden we niet alleen de vervlechtingen, die voor onze kronen nodig hadden, maar ook de middelen om een groot kruis toe te voegen aan de basis van het altaar, dat met stof bedekt was met geborduurde hoeken van antiek linnen. Twee zilveren kandelabers met zes armen werden geplaatst aan elke kant van het tabernakel, zelf gekroond met een zwart kruis met een erg mooie zilveren Christus. Twee Chinese vazen, waar zondags bloemen in stonden, stonden op een plankje boven het altaar en in lijn met de kandelabers. Al dit werk was gedaan tussen maandag en zaterdag zonder hulp van buitenstaanders.

600 Aan sterke armen en ontbrak het niet als het zaak was de Keizer te dienen en hem onze ziel en zaligheid te tonen. De volgende zondag waren we in staat de Keizer te verrassen, want Zijne Majesteit wist niets van alle voorbereidingen, die gedaan waren om de kamer te veranderen, die hij aangewezen had als kapel. Alles was klaar voor twaalf uur. De enige deur, waar in deze kamer licht door kwam, was gesloten en de kamer was verlicht door de kaarsen in de kandelabers en twee lampen met matte bollen, geplaatst aan elke kant van het altaar.

Vader Buonavita, die de mis deed, was gekomen in zijn mooiste kleding; vader Vignali assisteerde hem en de oudste zoon van graaf Bertrand was misdienaar. Graaf en gravin Bertrand, samen met hun andere kinderen en bedienden, kwamen aan. Ik ging naar de Keizer toe, die in zijn kamers was met graaf de Montholon en zei dat de priester bij het altaar was. Een paar ogenblikken later werd de deur van zijn slaapkamer naar de kapel geopend en de Keizer nam zijn plaats in tussen de leunstoel en het bankje van de priester, dat vooraf voor hem was gereserveerd. De groot-maarschalk, gravin Bertrand, haar kinderen en generaal de Montholon zaten achter hem en achter hen zaten de bedienden van de huishouding. Omdat het daglicht op geen enkele manier naar binnen kwam, was er een geheimzinnige sfeer aan de religieuze ceremonie. Nadat de priesters de Keizer hadden gegroet, begon de mis, die eerbiedig werd beluisterd. Toen het voorbij was, ging de Keizer naar de salon en toen naar de tuinen, gevolgd door de mensen van zijn gevolg. Een half uur later was alles uit de eetzaal verwijderd en was alles weer op zijn plaats tot de volgende zondag.

Zolang de gezondheid van de Keizer het toestond, gingen de zaken op deze manier. Maar toen zijn gezondheid achteruit ging, beluisterde hij de mis vanuit zijn bed, met de deur tussen zijn slaapkamer en de kapel open. Hij gaf de groot-maarschalk toestemming vader Vignali de mis te laten doen in zijn huis en als de gouverneur er niet tegen was, de Ierse officieren en soldaten van het kamp uit te nodigen, die afgesneden waren van de katholieke dienst en hier de mis konden bijwonen. Dit gebeurde echter nooit.

601 De Keizer had aan de toch al mooie kapel ornamenten, versierd met witte kant, toegevoegd en de altaarkleden versierd op dezelfde manier. Vader Buonavita had witte versiering laten maken van grove doek en wilde fijne doek hebben. Hij sprak er met mij over en vroeg of ik de Keizer niet kon zeggen dat ze vernield waren door de ratten tijdens de reis. 'Als u zo'n leugen op uw geweten wilt hebben', zei ik lachend tegen hem, 'dan zal ik het doen.' 'Nee', zei hij, 'maar het zou geen grote zonde zijn.' Dezelfde avond zei ik dit tegen de Keizer, die hartelijk lachte over de truc van de goede vader en zei me er wat voor hem te laten maken van fijn linnen.

Toen hij binnen kwam, drukte de Keizer zijn tevredenheid uit de verrassing, die we hem bereid hadden. Graaf de Montholon zei me dat hij geraakt was, toen hem gezegd werd, dat alles gedaan was zonder hulp van buitenstaanders. De Keizer had een religieuze inborst, zijn geloofsbekentenis, gedaan op zijn sterfbed, luidde: 'Ik sterf in de Rooms-katholieke en Apostolische Kerk, waarin ik meer dan vijftig jaar geleden ben geboren' en getuigt van zijn gevoelens in deze zaak. Ik kan echter niet zeggen, dat deze gevoelens op

Sint-Helena sterker waren dan in Parijs of op het eiland Elba. Als hij de kapel binnentrad, placht hij naar zijn plaats te gaan, sloeg een kruis en knielde neer op het bankje van de priester. Op de hoofdmomenten boog hij zonder betrokkenheid. De religieuze gevoelens van de Keizer gingen terug op zijn jeugd en waren het resultaat van zijn vroegere opvoeding; ze zaten diep in zijn hart en later maakte zijn geest er gebruik van als een middel om te regeren. Hij zei, dat hij geloofde, dat die mensen, die van mysterie hielden, ernaar moesten zoeken meer in de gesproken moraal van de religie dan in Lenormand of Calglistro. Maar zijn religieuze gewoontes gingen niet verder dan die van de massa; hij ontkende iets anders te doen en onthield zich alleen op Goede Vrijdag van het eten van vlees. Het bewijs van deze gevoelens, die hij zelfs op het hoogtepunt van zijn glorie vasthield, liggen in de woorden, die de Keizer sprak tegen gravin de Montesquiou, toen hij zijn zoon aan toevertrouwde: ‘Madame, ik vertrouw u de bestemming van Frankrijk toe: maak mijn zoon een goede Fransman en een goed christen, het een kan niet zonder het ander.’ Toen een paar hovelingen lachten bij deze aanwijzing, zei hij tegen hen: ‘Ja, heren, religie is voor mij de basis van de moraal en van goede manieren.’

602 Het gemak, waarmee de kapel was gecreëerd, bracht de Keizer op de gedachte de wandversiering van zijn twee kamers te veranderen, het nanking materiaal was vuil en rottend door de vochtigheid. Graaf de Montholon stelde witte mousseline voor en omdat hij verschillende stukken in voorraad had, had hij altijd schoon materiaal. De Keizer prefereerde zijde, maar attendeerde hem op de moeilijkheid, die we hadden ervaren, toen we een kleine hoeveelheid nodig hadden voor de achterkant van de kapel en dat het onmogelijk zou zijn het noodzakelijke aantal rollen te vinden om de muren van zijn kamers mee te kunnen bedekken. Integendeel, strippen of stukken vlak mousseline uit India konden gemakkelijk gekocht worden. De Keizer was in een goede stemming en zei tegen me: ‘Wel, ik kan zien dat je geen zijde wilt. Geef me de hoogte en de maten van de kamer, zodat ik de uitgaven kan berekenen.’ Ik gaf hem de maten op. Hij maakte geschatte berekeningen en gaf me de vrije hand zijn beide kamers te doen, de een na de ander.

De Keizer was er sterk op tegen, dat Engelsen in huis zijn kwamen om het meubilair en de muren schoon te maken, dus vertelde ik hem behalve mijzelf, geholpen door een Chinees, we niemand nodig hadden gehad. Met een zakmes had de Keizer een grote opening in de muurbekleding gemaakt, om die muren te bekijken, die behoorlijk vuil en in slechte staat waren. De volgende dag demonstreerde iedereen zijn kunde: de nanking bekleding, gespannen op een frame, werd verwijderd en er werd wit papier geplakt op de muren van de kamers. Een Chinese man witte het plafond, terwijl anderen het meubilair schoonmaakten en in de was zetten, dat naar buiten was gedragen. Toen de maten eenmaal waren opgenomen, werd er een hoeveel stroken mousseline gekocht. De vrouw van Noverraz, geholpen door een vrouw van het kamp, knipte en verbond de stroken materiaal aan elkaar. Vervolgens maakte ze een zoom aan de bovenkant van elk stuk en deze delen samen waren veel groter dan de muur, ze konden in plooiën aan stokken worden opgehangen om een geribbelde schijn te krijgen, veel mooier dan dat ze eenvoudig vlak gestrekt waren gebleven. Een kleine draperie van acht voet hoog, gemaakt van hetzelfde materiaal, hielp om de bovenste naad te verbergen, terwijl die aan de benedenkant rustte op de plinten. Graaf de Montholon had een tapijt meegebracht vanuit de stad om het oude te vervangen, dat de laatste vier jaar niet gewisseld was. Ik had wat groene zijde in de stad gekocht om nieuwe gordijnen te maken voor de twee kleine veldbedden van de Keizer en in plaats van de armen van de bedposten en de kroon vervingen we de zilveren adelaars vanuit het gebroken zilver: ze pasten perfect en gaven

603

een mooi effect. De portretten van de keizerin en de koning van Rome werden weer op hun plaats gezet. Acht dagen waren voldoende om de metamorfose te bereiken, die we

hadden gepland. De groot-maarschalk wilde er aan bijdragen door het zenden van een kleine klok van verguld messing en een kleine buste van de koning van Rome als kind en deze objecten werden geplaatst op de schoorsteenmantel. Onze plannen zouden verstoord zijn geweest als niet alles op dezelfde dag was terug gezet; het was noodzakelijk, dat de Keizer in staat was die avond de kamer te kunnen gebruiken en daar te slapen. Graaf de Montholon begreep de wens, die ik uitte en zag er op toe, dat de Keizer een paar uur in de salon bleef. We werkten als gekken overdag, we waren pas klaar om 19.00u. De Keizer was vriendelijk genoeg pas tegen die tijd in zijn kamer terug te komen. De grote brokken van Hougigant branden in de wierookbrander, sinds lange tijd was hij tevreden met suiker of azijn als parfum, zijn reukgevoel was verrast toen hij binnen kwam en hij dacht dat het aloëhout was. Ik vertelde hem dat het twee brokken waren uit zes dozen, waar ik om gevraagd had toen er een nieuw schip uit Europa kwam. De kamer, zo fris versierd, zo goed ruikend en zo goed verlicht door het bedekte licht, maakte de Keizer aan het lachten en hij zei: 'Dit is niet langer een slaapkamer, het is een boudoir van een jonge dame!' Hij had het bed nog niet gezien; toen hij zag dat de koperen ballen vervangen waren door de adelaars, draaide hij zich naar mij om en trok me aan het oor, lachend, met een lach, die zo goed zijn gevoelens uitdrukte: 'Dit', zei hij, 'is de kroon op het werk; het idee is des te beter, omdat het zo goed werkt; wat vindt u er van, Montholon?'

De frisheid van de kamer was in zo'n tegenstelling met het vorige, dat de Keizer tegen me zei: 'Het is absoluut noodzakelijk, dat mijn andere kamer ook zo gaat worden.' Een paar dagen later vond er een eenzelfde verandering plaats in de andere kamer, nog steeds zonder hulp van buitenstaanders, waardoor het waardevoller werd in de ogen van de Keizer. Al deze verschillende projecten begonnen in oktober 1819 en waren klaar in december van ditzelfde jaar.

604 Op Sint-Helena had de Keizer twee kleine veldbedden; 's nachts placht hij van het ene naar het andere te gaan, hij liep van de slaapkamer naar de volgende kamer. Hij had me verschillende keren verteld, dat als hij zich ziek voelde, deze bedden te smal waren. Graaf de Montholon had er een verguld messing, die hij in de stad had gekocht en hij bood het mij aan om in de tweede slaapkamer te zetten. Het was een groot risico dit te doen zonder instemming van de Keizer, die niet van veranderingen hield. Het kon zelfs een risico zijn de mooie beloning mis te lopen, die we hoopten van hem te krijgen: een teken van zijn tevredenheid. Er werden groene gordijnen gekocht voor zijn bed. In de voorraad linnen van de Keizer waren verschillende lakens, inclusief een uit Alençon; ik had de vergulde randen er mee afgezet, evenals die van het kussen. Dit bed was in feite slechts een showbed. Die kamer had geen spiegel en ik had er een gevraagd in de stad, maar die was er niet. Dhr. Darling, die belast was met het meubilair voor het nieuwe huis, hoorde hier over en stuurde me onmiddellijk een vier bij drie-en-een-halve voet hoge, die bedoeld was voor het nieuwe huis. We zetten deze boven op het dressoir, want in die kamer was geen schoorsteenmantel. Twee kleine boekenkasten werden me ook gestuurd en dienden om die kamer te meubileren. Toen het klaar was, kwam de Keizer binnen en leek net zo tevreden als eerst. Toen hij echter naar bed ging, zei hij tegen me: 'Ik wil niet dat Montholon zijn bed moet afstaan, we zullen het hem terug geven.' Het werd vervangen door een tweede veldbed, want de Keizer had die geprobeerd en vond dat hij in die van Montholon erg oncomfortabel sliep. 'Al dit kant', zei hij me de volgende morgen, 'is slechts goed voor de vrouw van de maarschalk.' Omdat de beide slaapkamers ongeveer dezelfde maat hadden, had ik een derde set van wandbekleding gemaakt, waardoor er elke twee maanden in de ene of de andere kamer gewisseld kon worden, wat eenvoudig in twee uur kon gebeuren. De Keizer wilde weten hoeveel deze 'vele mooie dingen', zoals hij dit noemde, gingen kosten. 'Het werk', zei ik tegen hem, 'is gedaan door de vrouw van Noverraz, die weigert een prijs

voor haar werk te bepalen.’ ‘Dat wil ik niet, maar als zij niets wil, zet haar dan op de lijst van het huishoudelijk linnen voor 1200 francs per jaar en betaal haar de eerste maand uit.’ Toen aan het eind van december 1819 ik de Keizer de afrekening voor die maand presenteerde, inclusief de uitgaven voor de kapel, de twee slaapkamers en de tuinen, kwam alles samen op 1200 francs, waarvan hij lachend zei: ‘Wel, meester schatbewaarder, hoeveel krijg jij er van?, want er blijft altijd iets achter in de handen van een financier.’

605 Daarna sprak hij over de oneerlijkheid van kassiers. Hij haalde een welbekende naam aan, een man, die hij had vertrouwd en zorg droeg voor zijn geldvoorraad: ‘Hij verloor beide door wat nonsens’, zei de Keizer, ‘30.000 of 40.000 francs. Hij wilde er op aandringen, dat ik hem dat had gegeven, maar ik heb een buitengewoon geheugen. Ik zei tegen hem: Ik kan een miljoen weggeven, maar ik wil niet, dat er een enkele sous van mij gestolen wordt. Breng me je afrekening.’ En hij voegde er aan toe: ‘Ik heb dieven altijd gedwongen mij terug te geven, wat ze gestolen hadden, elke keer als ik ze betrapt.’

De Keizer eiste, dat er rekeningen werden overhandigd over alle uitgaven in zijn boeken, maar hij keek er nooit naar. Ik ontving 12.000 francs per maand, gehaald uit het fonds van graaf Bertrand te Engeland, dat hij ter beschikking had gesteld aan de Keizer. Het was de heer Hetson, de regeringscommissaris, die de taak had het mij te geven op mijn verzoek. Onderstaande fondsen werden verdeeld op de volgende manier:

	<i>Per maand</i>	<i>Per jaar</i>
<i>De groot-maarschalk</i>	<i>2000</i>	<i>24.000</i>
<i>Generaal Montholon</i>	<i>2000</i>	<i>24.000</i>
<i>(nadat zijn familieleden waren vertrokken, kreeg Montholon slechts 1500 francs)</i>		
<i>Aanvulling huishoudelijke uitgaven</i>	<i>3500</i>	<i>42.000</i>
<i>Loon huishoudelijk personeel</i>	<i>1500</i>	<i>18.000</i>
<i>(Dit bedrag is slechts een deel van de lonen)</i>		
<i>Voor kleding van de Keizer</i>	<i>1000</i>	<i>12.000</i>
<i>Priesters en dokter:</i>		
<i>Vader Buonavita</i>	<i>250</i>	
<i>Vader Vignali</i>	<i>250</i>	
<i>Dokter Antommarchi</i>	<i>250</i>	

Deze bedragen waren slechts een benadering van hun salarissen. De 500 francs voor de priesters werden gehaald uit de rekening van graaf de Montholon na vertrek van de gravin, zodat hij slechts 1500 francs per maand kreeg. De 250 francs voor de dokter werden gehaald uit gelden, die bestemd waren voor aanvullende huishoudelijke zaken.

606 Als ik een aanzienlijke som geld cash in mijn geldkist had, ruilde ik het in voor goud of Spaanse stukken of voor Indiase roepies. Ik bracht de Keizer daarvan op de hoogte en legde het in de zogenaamde reserve geldkist, waarvan ik een sleutel had. De geldkist werd bewaard onder het bureau van de Keizer en bevatte 300.000 francs toen hij overleed en de mijne bevatte 25.590 francs.

De Keizer zei op een dag, dat na het verlies van zijn vloot voor Alexandrië hij een manier had moeten vinden om de sjeiks te verzoenen en indruk te maken op de fanatieke bevolking. . Ik werd geïnformeerd over de verduistering, begaan door de schatbewaarders van de grote moskee van Djemil el Azhar (344).’Ik ging daar op een dag naar toe’, zei hij, ‘en ik werd vergezeld door de sjeiks; ik toonde mijn verbazing erover dat de tempel van de profeet zo armzalig onderhouden was. Ik riep de schatbewaarders bij me en vroeg hen hun boeken te brengen. Bij het onderzoeken ervan was het eenvoudig de overtredingen,

die me opvielen, te zien, zonder dat ze in staat waren iets in te brengen voor hun verdediging. Ik joeg de grootste daders weg, noemde ze onwaardig hier te werken en drong er bij hen, die bleven, er op aan de moskee in de toekomst beter te onderhouden. De sjeiks, voor wie zich deze scène afspeelde, vielen op hun knieën en drukten hun bewondering uit en riepen *Shala! Shala!* (345) Ik deed hetzelfde voor de Koptische Christenen, in wiens handen al een deel van de financiële administratie was geplaatst: vanaf de komst van de Fransen in Egypte stonden ze een wat diefstallen toe, gelovend dat ze voldoende beschermd waren door de aanwezigheid van onze wapens. Ik wist dat er vele klachten tegen hen waren en ik had onbetwistbaar bewijs van hun verduistering.

344. Djemil el Azhar, de grootste moskee van Caïro. Aan het begin van zijn verblijf toonde Bonaparte veel betrokkenheid voor de sjeiks en de muftis, vooral die van de grote moskee, die hij de Sorbonne van El Azhar noemde. Hij vroeg ze zelfs de Koran in het Frans te vertalen. Echter, op 21 oktober 1798 brak er een opstand uit; in minder dan 20 minuten schoten de kanonnen van de citadel de barricades kapot, die werden opgericht rond de moskee, die onmiddellijk bezet werd. De sjeiks werden gedood.

345. Inch'Allah!....Bij de gratie van God.

607 Ik liet verscheidene van hen in de gevangenis gooien en joeg de anderen weg, behield slechts een klein aantal van hen, wiens rekeningen bewezen, dat ze eerlijk waren. Deze strengheid in mijn regering maakte een goede indruk, het bracht de fanatici tot rust en ik verkreeg het vertrouwen van de sjeiks, zelfs van Sjeik Saada, wiens gevoelens helemaal niet gelukkig voor ons waren.'

De Keizer verhaalde dat op een dag, toen hij naar Egypte vertrok, keizerin Joséphine hem vroeg een dwerg mee te nemen, die bij haar in dienst was geweest en waarvan zij zei dat deze te vertrouwen was. 'Ik deed dat meteen en hij leek haar woorden waar te maken, totdat ik Egypte verliet en om naar Syrië te gaan. Ik liet hem in Caïro achter met al mijn bezittingen, maar een tijdje later werd er een gerucht verspreid dat wij allen verslagen en gedood waren. De schurk, er zeker van dat ik niet terug zou komen, vatte de gedachte op mijn wijnkelder te verkopen vol met prachtige wijnen. Hij was aardig teleurgesteld toen hij me weer zag en nog meer, toen in zijn aanwezigheid, mijn butler me vertelde dat er nog maar een paar flessen wijn over waren. Ik vroeg hem wat hij er mee gedaan had en hij gaf toe, dat hij dacht, omdat ik dood was, hij het had verkocht om wat geld te maken. Ik was zo boos, dat ik hem wilde ophangen, maar ik gooide hem er slechts uit.'

'Sire', zei de groot-maatschalk, die van dit alles getuige was geweest, 'ik herinner me dat heel goed en we dronken wat mooie wijn uit de kelder van de commanderend generaal in het huis van een hooggeplaatste officier, die niet opschepte hoe hij het verkregen had.'

In december waren de tuinen en de aanplantingen klaar. Om schaduw te hebben bij het huis, aarzelden we niet wat oude bomen met risico met aarden kluiten te verplaatsen, waarvoor de krachten van twintig man nodig waren. We hadden dit al succesvol gedaan met de sinaasappelbomen, die zo'n goede schaduw gaven in de kleine tuin van de Keizer; wij probeerden dit ook met de eiken, die op deze hoogte – of ten minste op Longwood - niet erg groot werden, maar hun takken uitspreiden als de appelbomen in Frankrijk. We verplaatsen er verscheidene en deden dat goed en een werd genoemd 'de eikenboom van de Keizer'; deze werd geplaatst langs het pad bij het huis. Als hij niet binnen lunchte, vroeg de Keizer om onder zijn eik bediend te worden, die met zijn natuurlijk schikking van zijn takken schaduw boven hem creëerde. Pruimenbomen werden ook verplaatst en ze groeiden aardig goed. Twintig jaar later, toen ik was aangewezen om de overblijfselen van de Keizer op te halen van Sint-Helena, vond ik geen spoor terug van de tuinen; alles was verdwenen. Alleen de eikenboom stond er nog, maar was niet gegroeid'; het grote

608

stenen bassin was er nog samen met een stuk graswal (inderdaad, zelf gezien in 2009, rkv).

Op een dag had de Keizer bij de lunch behoefte aan het luidruchtige gezelschap van de kinderen van gravin Bertrand. Saint-Denis vertelde me dat de lunch prima was verlopen, maar dat tegen het einde ze met broodballen naar elkaar begonnen te gooien. De Keizer had de jongste op de knie genomen en kuste en streelde het, terwijl hij hem aan de oren trok. Deze scène, die zich afspeelde onder de sinaasappelbomen, herinnerde me aan de manier, waarop de Keizer met zijn zoon omging. Madame de Montesquiou bracht hem tijdens zijn lunch, de Keizer nam hem op de knie en liet hem zijn roodgekleurde water proeven – hoewel hij nog borstvoeding kreeg – of hij bracht een likje saus, dat bij de hand was, voor zijn lippen. Gravin de Montesquiou klaagde over dit mengsel: de Keizer brak dan in lachen uit en het koninklijke kind deed mee met het lachen van zijn vader. De keizerin, die hierbij aanwezig was, was ook geamuseerd, maar wist niet hoe ze te stoppen uit verlegenheid of voor de angst haar zoon te verwonden. Men zag niet bij haar de spontane tekenen van liefde, die moeders hebben voor haar eigen kinderen; ze was zelfs bang hem op te tillen en dat gaf voeding aan de roddel, dat ze niet van haar kind hield. Mijn moeder vertelde altijd het tegenovergestelde: ze had veel liefde voor de koning van Rome. Het is waar, dat ze hem zelden in haar armen nam, maar als ze niet al haar liefde voor hem liet zien, was dat, omdat hij altijd begeleid werd door madame de Montesquiou. Zij had er voor gezorgd zich oncomfortabel te voelen over deze dame, die ze niet altijd recht deed; terwijl de keizer wist hoe hij zijn vertrouwen in haar moest tonen. De kwaliteiten van generositeit en gevoel doen eer aan het hart en de ziel van deze prinses, die nergens van beschuldigd kon worden tijdens haar verblijf in Frankrijk. Mijn moeder zei altijd tegen me dat haar eerste reactie altijd prima was, maar slechte invloeden bedierven alles. Het is treurig dat later, als kleindochter van Marie-Thérèse, zij niet wist hoe zijn Hectors weduwe moest blijven.

609

Gedurende lange tijd had Longwood geen ander water dan dat wat in vaten getrokken door een kar door de Chinezen, gebracht werd. Er waren grote werken ondernomen door de gouverneur om een enorm waterreservoir te bouwen bij Diana's Peak; toen dit werk klaar was, brachten leidingen het water niet alleen naar Longwood, maar ook naar het kamp. Sinds een tijdje werd een beetje water geleid naar het reservoir, opgetrokken tot meerdere voeten boven de grond, van waaruit wij het water konden verdelen naar alle delen van de tuin, waar irrigatie moeilijk was. De Keizer kreeg het idee bassins te maken en water daar naar toe te brengen via leidingen; de tuinen waren maar weinig oplopend en het was gemakkelijk het overtollige water van het ene naar het andere bassin te doen overlopen. De Keizer gaf de schaduw aan, die hij wilde op de eerste plek, gaf de hoogte, breedte en diepte aan evenals de afmetingen van de twee andere bassins, die er onder geplaatst werden.

De eerste was 14 voet in doorsnede en 2 ½ voet diep. De tweede was een enorm vat, 12 voet in doorsnede en 4 voet diep en de derde, een ander vat van 6 voet in doorsnede en 4 voet diep. De beide vaten alleen al kostten 1800 francs; de ene, gemetseld, half rond van vorm en bekleed met lood, kostte 1000 francs. Een heel grote volièrre gebouwd in Chinese stijl, werd naast dat bassin gezet, die verbonden was met het middelste bassin door middel van een kanaal, in de laan ingegraven. Op de bodem was een stuk hout van een voet breed, lag twee inches diep, waarlangs het overtollige water passeerde van het eerste bassin in het tweede. Het tweede bassin was op dezelfde manier verbonden met de derde en als het nodig was kon het laatste het water via goten naar de groentetuin leiden, die op een lagere plak lag. Al de aarde, verplaatst vanwege deze bassins, lag op een ronde hoop aan het eind van de tuin ter hoogte van de veranda. Het kreeg een cilindervorm en veranderde in terrassen in de vorm van een amfitheater. Elke trede was beplant met gras

om de aarde tegen te houden en om daarop rozenstruiken te planten. Dit alles had een leuke aanblik, maar de massa aarde onderbrak het zicht op de groentetuin.

Op een ochtend liet de Keizer ons naar buiten gaan met onze houwelen en scheppen, had wat balken en platen laten brengen en zei dat hij een gat wilde maken in de berg aarde om hierin een grot te maken.

610 Hij liet ons eerst een loopgraaf graven tussen het tweede en het derde bassin van 4 voet diep, 8 voet lang en 4 voet breed. Zo werd het niveau van de groentetuin bereikt, die hij nu kon ingaan via de grot. Het moeilijkste deel was door de aarde te graven zonder dat het afbrokkelde; door middel van balken en platen werd het op zijn plaats gehouden en het gat was gemaakt. Deze loopgraaf begon, zoals ik al heb gezegd, bij het middelste bassin, dat niet overdekt was in dit deel en doorliep naar het derde bassin door de grot in te gaan. Trappen vlak bij het grote bassin maakten het mogelijk de loopgraaf in te gaan en langs deze weg in de groentetuin te komen. Een houten tuit in de bodem van het centrale bassin liet het water in de grote houten goot stromen, die door de grot liep en in vaten uitkwam om het water geven gemakkelijker te maken. Ik geef al deze details, omdat ze de Keizer erg vermaakten en laten zien dat we allen beschikbaar waren om wat ook maar te maken voor Zijne Majesteit om zijn lijden en gevangenschap te doen vergeten.

De grot was rond van vorm; er werden smalle deuren met ramen in gezet, het houten interieur was geverfd met olieverf en de Keizer kwam hier vaak zitten. Vissen werden in de bassins gedaan, maar verscheidene gingen dood. Met een loden pijp, die uit het hoofdreservoir kwam, maakten we een kleine fontein in het hoofdbassin. Chandelier, de hoofdkok, werd belast het de werking ervan en hij slaagde perfect. Al deze details lijken futiel, maar ze laten zien, dat van de kant van hen, die de gevangenschap van de Keizer deelden, hun wens was de bitterheid te verzachten. Een glimlach van de kant van de Keizer was de enige beloning die zij zochten.

De Keizer leek niet geïnteresseerd te zijn in verdere veranderingen. De paden waren overal klaar, de bloembedden waren af en de verschillende soorten waren ingezaaid. De Keizer zag al met vreugde peren en opgebonden bonen uit de grond spruiten, toen op een ochtend, terwijl hij van zijn slaapkamer naar zijn badkamer ging, hij vijf of zes hennen zag krabben in zijn groenteperken. Hij had me geïnstrueerd de eigenaar van de kippen te zeggen ze weg te houden, omdat hij er al een paar had zien lopen door zijn tuin. Die order was prompt uitgevoerd, maar de kippen waren ontsnapt aan de bewaking van de kok, die ze fokte en verkocht aan de voedselleverancier.

611 Gek door de schade, die hij zag, kwam de Keizer onmiddellijk binnen, riep Saint-Denis en vroeg hem om zijn geweren, nam er een en ging naar buiten, zeggende: 'Dat is te impertinent!' Saint-Denis en ik volgden de Keizer. De arme kippen gingen door met schade maken, niet verwachtend dat lood op het punt stond er een einde aan te maken. Ze waren dicht bij elkaar. Er werd op het doel gericht, drie vielen er door één schot, de andere vlogen weg en de vierde werd geraakt door een tweede schot tegen de muur, waartegen het werd aangeporst. 'Raap mijn spel op', zei hij tegen Saint-Denis, 'breng het naar de keuken en laat er een mooie soep voor mij van maken.' Dan, zich omdraaiend naar mij: 'Ik verbied je er voor te betalen', zei hij, ongeacht wie de eigenaar is!' Zo gebeurde het dat ze van de kok werden, die zo verstandig was niet te klagen en een uitweg vond door een goede kippenbouillon aan te bieden! Een schot, zo dicht bij het huis afgevuurd, had iedereen naar buiten gejaagd; de eigenaar van de hennen werd geacht gewaarschuwd te zijn en er werden geen kippen meer gezien.

Dit waren de eerste schoten die de Keizer sinds lange tijd had afgeschoten en het deed hem verdrietig denken aan de afwezigheid van een spel, dat hem de oefening van het jagen niet toestond. Er waren wat tortelduiven, maar die gingen van de ene vallei naar de andere en het was noodzakelijk een grote afstand af te leggen om ze te volgen. Op een

612 dag, toen er een paar niet ver van hem vandaan landden, liet hij zijn geweer halen, maar ze waren al verdwenen voordat dit kwam. Een paar dagen later graasden een geit en wat geitjes, die van Archambault waren, op de laan, ongeveer vijftig of zestig stappen van het huis. De moedergeit was vastgebonden en de kleintjes sprongen om haar heen. Ze deden geen kwaad, maar de Keizer wilde zijn vaardigheid bewijzen: hij liet Saint-Denis zijn geweer met munitie laden, richtte op een van de kleintjes en brak de schouder van het dier. De moeder en het tweede kleintje lichtten hun koppen op, niet wetend waar het schot vandaan kwam. De Keizer stond op het punt om op de tweede te richten, terwijl hij zei: ‘Hij is nog steeds bij bewustzijn, het schot is te gemakkelijk, draag de gewonde naar de keuken!’ Enige weken geleden had hij Archambault een paar kleintjes laten kopen, die hij zelden miste op enige afstand. Bij deze gelegenheid zei de Keizer tegen graaf de Montholon, dat in zijn jeugd hij altijd klaagde over de talloze geiten op Corsica, die zoveel schade aan de eigendommen toebrachten en vooral aan de jonge bomen, die ze opaten. ‘Ik was er altijd voorstander van ze te vernietigen en ik had heftige discussies met mijn oude oom de aartsbisschop, die er vele bezat. Eens op het hoogtepunt van zijn woede beschuldigde hij mij een opstandeling te zijn.’

Op een middag, toen hij met de Keizer wandelde voor het diner, kwam graaf de Montholon een van de geweren van de Keizer halen en beval Saint-Denis hem met de andere te volgen. Het was om een klein varken te schieten, dat weggelopen was uit een kudde, geleid door zijn moeder. Hij was te ver weg om te veronderstellen dat het jonge dier iets te vrezen had. ‘Montholon, mijn zoon’, zei de Keizer, die hem een geweer overhandigde, ‘ik ga je een gebraden exemplaar van Ulysses voor je diner aanbieden!’ Hij richtte en schoot het varken dood. Het dier werd onmiddellijk bereid en verscheen op de dinertafel; het was recht door de kop geschoten. Het laatste schot van de Keizer was op een os, die toebehoorde aan de Oost-Indische Compagnie, die het terrein was opgelopen naar de groentetuin en alles op at. Het was al gebeurd, dat deze dieren alles hadden bedorven, terwijl ze rondzwierven en er waren klachten over gedaan bij de wachtofficier. De Keizer wist niets beter te doen dan met de os te doen wat hij met de kippen had gedaan: de os was zo gaan staan, dat hij het schot tussen de hoorns kreeg. Hij richtte en het dier viel dood neer. Het was een ploegos van de Compagnie; haar verlies diende als een voorbeeld en os en kippen verschenen niet meer. Het jongste kind van gravin Bertrand, Arthur, was met graaf de Montholon meegelopen om het geweer te halen; hij schrok zo erg, toen het dit enorme dier zag vallen onder het schot, dat hij zich verborg tussen de benen van de Keizer en zijn hoofd niet wilde draaien naar de os. De Keizer refereerde vaak aan de angst van het kind en als hij hem zag, placht hij te zeggen: ‘Wel, Arthur, hoe is het met de os?’

613. De grond van de tuinen beantwoordde niet altijd aan de gedane inspanningen daar. De rupsen waren verwoestend en veroorzaakten veel schade in één enkele nacht. Groenten groeiden desalniettemin in de tuin op en eindigden op de tafel van de Keizer en hij verzuimde nooit te vragen of ze uit zijn eigen tuin kwamen. In het algemeen waren ze aangetast door de droogte van het klimaat en ook door het ijzer, dat in de grond zat, waarop het groeide. De peren waren hard evenals de stokbonen. De bloemkolen gingen niet goed open, terwijl andere kool het redelijk deed, maar wat uit de stad kwam, was niet veel beter. De perenbomen, die we verplaatst hadden, droegen hetzelfde jaar nog vrucht, de Keizer at er een paar evenals een paar aardbeien. De aardbeienplanten waren bedekt met bloemen, maar droegen weinig vrucht. De Keizer hield zichzelf soms bezig met het tellen van de bonen in een rij om te zien wat ze zouden opbrengen.

Eindelijk waren we er in geslaagd wat schaduw te verkrijgen voor de Keizer vlakbij het huis. Een boog, veertig voet lang, was binnen drie maanden bedekt met passiebladeren en werd ondoordringbaar voor de stralen van de zon. De vegetatie is luxe in dit klimaat, als

de erge hitte gedurende de dag in de nacht wordt vervangen door overvloedige dauw.

Toen de tuinen eenmaal klaar waren, behielden we slechts twee Chinese bedienden van de vier, die waren ingehuurd bij het begin van het werk. De Keizer amuseerde zich soms door naar ze te kijken tijdens het werk en omdat hij ook had opgemerkt dat zijn aanwezigheid hen meteen harder deed werken dan gewoonlijk, vroeg hij op een dag een fles wijn aan hen te geven. In plaats van het als een cadeau van de Keizer te overhandigen, wierp de man, die het bracht, het op de grond en zei: ‘Hé, Chinamannen!’ De Keizer was er bij en drukte zijn ontevredenheid over de man uit, die dit had gedaan, op deze manier: ‘Het neemt de waarde weg van een voorwerp als het gegeven wordt met zo weinig aandacht zoals jij deed.’

Onder de Chinezen, er was er een op het eiland, die beeldhouwde met grote vaardigheid en hij was timmerman van beroep. De Keizer drukte de wens uit dat dhr. de Montholon hem een Chinese kiosk zou laten bouwen, die hij zelf ontworpen had, in de hoek en op dezelfde hoogte als de wal, zodat hij de oceaan van daar uit kon zien en zich hier van tijd tot tijd kon terug trekken. Toen het gebouwd was, werd het van binnen versierd met witte mousseline en gemeubileerd met een Chinese armstoel, een paar stoelen en een tafeltje. Van daar uit kon de Keizer de oceaan zien en een deel van het uitzicht van de omgeving van Longwood. (*nb. dit gebouwtje staat er nog (2009), rkv*).

614 Hij ging er een paar keer naar toe, daarna nooit meer. Toen de groot-maarschalk hem vroeg, waarom hij niet meer gebruik maakte van zijn kiosk, antwoordde hij: ‘Ik moet naar boven lopen en dat kan ik niet langer! Ik heb het alleen maar laten bouwen om Montholon af te leiden.’

Op een dag, toen de Keizer naar zijn kamers terug ging om naar bed te gaan, was graaf de Montholon aanwezig en de Keizer vroeg mij om hem het verhaal te vertellen over de Engelse vrouw, die hem zo graag wilde ontmoeten in het Elysée na zijn terugkeer van Waterloo en een ontmoetingsplek had gearrangeerd in Saint-Philippe-du-Roule. Ik vertelde hem het verhaal, zoals te lezen is in dit boek, hoofdstuk De Honderd Dagen. ‘Wel’, Montholon, wat vind je daarvan?’ ‘Maar, Sire, ik geloof dat ze helemaal verkeerd deed, als het een liefdesaffaire was, niet te komen, om het daar na te streven. Zonder twijfel bent u nu een weduwnaar, Sire, en Uwe Majesteit zal het mij toestaan hem te zeggen dat ik niet aan mezelf denk!’ ‘Ach, mijn zoon’, antwoordde de Keizer, ‘als je de vijftig gepasseerd bent en mijn gezondheid hebt, is het de moeite niet langer waard.’ Het eerste, waar de Keizer naar keek bij een vrouw, waren haar handen en voeten; als beide onaantrekkelijk waren, placht hij te zeggen: ‘Ze heeft ruwe vliegenmeppers.’ Hij zei hierover dat keizerin Marie-Louise mooi was., dat ze charmante handen en voeten had. ‘Toen ik ging om haar te ontmoeten, was dat het eerste dat me opviel. Ze was fris als een roos zonder enige koketterie; ze verschilde in dat opzicht van Joséphine, die dat veel had.’

Toen hij hoorde over de moord op de Hertog van Berry, beschuldigde de Keizer deze prins, dat hij naar de opera was gegaan met een zo futiel doel, dat hem had aangetrokken, maar: ‘er is een bestemming, waaraan men niet kan ontsnappen’, zei hij. Toen de Franse kranten later de geboorte van het kind van de hertogin van Berry aankondigden, zei de Keizer tegen graaf de Montholon: ‘Lees dit verslag en zeg me of jij misschien dommer of heftiger kunt schrijven om de indruk te wekken dat het kind niet van hem is? Hoe kan zo’n hooggeplaatste prinses zich eenzaam voelen wanneer er niemand bij haar is, als zij kan verwachten dat de geboorte elk moment kan gebeuren? Toen de keizerin zo ver was, bleef de hertogin van Montebello negen dagen lang zonder de Tuilerieën te verlaten.

615 Toen de eerste weeën werden gevoeld, was het 19.00u. Dubois kwam naar beneden uit zijn kamer en de keizerin had de gehele nacht pijn, ze had bij zich hertogin Montebello, gravin de Luçay en gravin de Montesquiou, die gouvernante zou worden. De hofdames

van de keizerin, de verpleegster, Corvisart, Bourdier waren er, mijn gehele familie was in de aangrenzende kamer en ik ging constant heen en weer tussen Marie-Louise en Madame Mère, die er ook was. Toen de nacht voorbij was en ik geen teken van geboorte zag, ging ik om 05.00u. in bad, liet Dubois bij haar, samen met haar dames en de huishoudelijke staf.' We wisten dat de keizerin zo moe was, dat ze in slaap viel, maar spoedig wekten de weeën haar en ze werden sterker zonder dat de geboorte begon. Dubois berichtte de Keizer om te zeggen, dat de geboorte moeilijk en gevaarlijk zou worden. De Keizer ging uit bad om Marie-Louise te ondersteunen door zijn aanwezigheid en zei tegen Dubois, die dacht dat hij niet beiden, moeder en kind, kon redden, alleen aan de moeder te denken en haar te behandelen als een vrouw uit de rue Saint-Denis. Hij ging de slaapkamer van de keizerin binnen, kuste haar teder en moedigde haar aan dapper en geduldig te zijn. Courvisart, Bourdier en Yan kwamen op hetzelfde moment binnen en hielden Marie-Louise vast, toen de baby zich aan hen vertoonde, de voetjes eerst. Ze moesten kracht gebruiken om het hoofd er uit te krijgen, dat werk duurde 26 minuten en was het meest pijnlijk. De Keizer kon er niet meer tegen en ging in de aangrenzende kamer zitten om de resultaten af te wachten. Elke minuut kreeg hij nieuws. Eindelijk was het kind geboren, maar het gaf de eerste vijf minuten geen teken van leven. De Keizer holde naar Marie-Louise, die hij weer in zijn armen hield en liet Cambacédères binnen komen, die in zijn positie van aartskanselier gevraagd was om de geboorte en het geslacht van het kind te controleren. Berthier was er ook en kwam ook binnen. Alle aandacht van de Keizer was gericht op de keizerin en hij geloofde dat het kind dood was. Toen hoorde hij een kreet, die het tegendeel aankondigde. Hij rende om hem te omhelzen en bracht hem naar de keizerin, die zich te zwak voelde om haar geluk te tonen. 'Wel', zei de Keizer, 'ondanks alle mensen, die haar omringen, ging er een gerucht dat de keizerin een dochter had gekregen, die door een jongen was vervangen. Andere mensen zeiden, dat het kind doodgeboren was of ze was nooit zwanger geweest – de meest absurde roddels. Wat zal er gezegd worden over het kind van de hertogin van Berry, als die van Marie-Louise, dat geboren is met dertig mensen erbij, verdacht was? Deze geboorte gebeurde zonder enig belangrijk persoon van het hof er bij, zoals de hertog van Orléans of anderen!'

Onder zijn snuifdozen had de Keizer er een met het portret van keizerin Joséphine, waarvan hij vond dat het niet goed leek. Gravin Bertrand had er een, versierd met parels, die Joséphine haar gegeven had. Het was geschilderd door Saint en het leek heel goed. De Keizer vroeg haar er om en zei mij een kopie te maken. Ik dacht dat het een grap was en protesteerde, maar de Keizer was serieus. Ik toonde veel goede bedoeling, want ik had geen talent; ik had een beetje geleerd hoe mensen te tekenen, landschappen en architectuur; ik schilderde een beetje, maar verwaarloosbaar, ik was niet in staat een kopie te gaan maken van een portret, gemaakt door Saint! Ik nam de gok en begon te werken en geluk ondersteunde mijn grootste hoop: toen ik het hem liet zien, vond de Keizer het heel goed lijken. Hij liet het me inlijsten en hing het toen aan een kant van zijn schoorsteenmantel, waar het bleef tot aan zijn dood.

Als gravin Bertrand kwam om de voortgang van ons werk te zien, ging de Keizer meteen naar haar toe, groette haar en bood zijn arm aan, wandelde met haar rond en plukte een roos voor haar, als hij er een zag, die voldoende mooi en waard was om haar aan te bieden. Tijdens een van deze bezoeken zei de Keizer mij de overige snuifdoos te brengen, die zijn portret droeg. Dat was omgeven met mooie diamanten en was identiek aan die, die hij aan gravin de Montholon had gegeven, voordat zij Longwood verliet. De Keizer was in de biljartkamer en ik gaf hem de snuifdoos op een zilveren dienblad. Hij nam het aan, opende de leren doos, waarin het zat en zei: 'Hier, Madame, ik geeft dit aan u op een zeer droevig moment, maar het zal een teken zijn van mijn bewondering en vriendschap.' De gravin bedankte de Keizer met een gratie, die liet zien hoe gevleid ze

zich voelde door het cadeau, dat hij haar gegeven had en hoe zeer zij dit apprecieerde. Aan een groot gevoel voor distinctie paarde zij een charmante verschijning en ontblootte vaak een voet, die erg mooi was evenals die van al haar kinderen.

617 In deze periode had de Keizer een redelijk goede gezondheid. Ik ben blij in staat te zijn over een paar momenten te kunnen vertellen, die zijn gevangenschap verlichtten; tijdens een van deze ochtenden was hij aan het lunchen onder zijn eik met graaf de Montholon, hij amuseerde zichzelf met te kijken naar de kinderen van de groot-maarschalk, die in de verte speelden en hij liet ze bij hem roepen. Een inwoners van de stad was naar Longwood gekomen, rijdend op een kleine pony en Arthur, de jongste van de kinderen, had dit gezien en vroeg de Keizer deze voor hem te kopen. Omdat hij alleen Engels sprak, zei de Keizer hem in die taal: 'Come at noon.' Maar zoals zijn gewoonte was, ging hij terug naar binnen, liet de kinderen doorgaan met hun spel, kleeedde zich uit en viel spoedig in slaap. Ik verliet de slaapkamer van de Keizer snel, toen het kanon van het fort twaalf uur aankondigde en in de badkamer trof ik de jonge Arthur aan, vechtend met Noverraz om de slaapkamer van de Keizer binnen te gaan. Ik was bang dat mijn weigering hem zou doen huilen en daardoor Zijne Majesteit wakker zou worden; ik deed hem daarom begrijpen dat de Keizer sliep en als hij lief zou zijn, zou ik hem binnen laten en laten wachten tot Zijne Majesteit wakker was. 'Ja', antwoordde hij; ik nam hem bij de hand, hij ging naar het bed, waarop de Keizer rustte, zag dat hij sliep, ging toen op het tapijt zitten en bleef bijna een uur bij me zitten, alleen en geluidloos spelend. Toen de Keizer wakker werd, was hij behoorlijk verbaasd hem daar aan te treffen: 'Jij daar, Arthur, wat wil je, mijn jongen?' U zei het kanon afschieten.' Ik was niet bewust van de belofte, die ik hem gedaan had. 'Wat zegt hij?' vroeg de Keizer. 'Hij zegt Uwe Majesteit, dat u hem gezegd heeft terug te komen als het kanon afgaat.' 'Breng hem naar Montholon om uit te vinden wat hij wil.' Op dat moment werd graaf de Montholon in de slaapkamer van de Keizer aangekondigd, hij vernam dat tijdens de lunch hij het kind gezegd had om om 12.00u. terug te komen en dat hij de kleine pony voor hem zou kopen. Kanonvuur was de aankondiging van dat uur en Arthur kwam om de gedane belofte vast te leggen. 'Inderdaad, wat een geheugen', zei de Keizer, 'is het paard er nog?' Graaf de Montholon, die met de eigenaar over de prijs had gesproken, verzekerde hem dat dat zo was. 'Maar', zei de Keizer, het kind strelend en omarmend, 'heb je wel wat geld?' 'Ja, Sire, ik heb twee dollars.' 'Dat is niet genoeg.' 'Papa zal alles geven!' 'Maar papa Bertrand heeft geen geld.' 'Ik heb genoeg goud.' 'Zul je lief zijn?' 'Ja.' 'Hoeveel wil die man voor dat paard?', vroeg de Keizer aan generaal Montholon. 'Vijftig louis (=1000 francs)', Sire.' 'Geef deze grote jongen 1200 francs', zei de Keizer tegen me. Ik ging naar boven om het geld te halen, dat in een kist was opgeborgen. Het kind was vier jaar oud en toen ik terug kwam, spreidde hij zijn overgooier voor me uit om geld te ontvangen. 'Je kunt die niet dragen.' 'Ja, ja,' Ik legde het geld zachtjes in zijn overgooier om zijn kracht te testen. Hij draaide zich snel om en vergezeld door graaf de Montholon ging hij het paard halen, dat hij wilde kopen. Rijdend op zijn paard en rechtop gehouden door graaf de Montholon, kwam hij bijna meteen terug naar de deur van de Keizer om Zijne Majesteit te danken. Later, toen hij van het paard was gevallen, wilde hij het niet langer meer en keerde terug naar zijn ezel, gemakkelijker te bestijgen en meer voldoende aan zijn wensen. Het paard werd gegeven aan Napoleon Bertrand, de oudste van de kinderen, die soms de Keizer vergezelde als zijn moeder in het rijtuig reed met hem.

De Keizer was erg dol op kinderen en er was niets dat hij naliet om hen te plezieren. Nooit verlieten de kinderen van graaf Bertrand of van graaf de Montholon hem zonder een teken van zijn affectie en vrijgevigheid mee te nemen. Hij had wat juwelen, die gekocht waren in de stad, om aan hen te geven en genoot erg van het kijken naar hun plezier.

Op een dag zei de Keizer tegen graaf de Montholon zijn kleine Napoleone binnen te brengen, nu gravin Lapérouse. Hij lag in bed, toen het kind gebracht werd en hij vroeg me een paar gouden kettingen uit China voor hem te halen. Hij spreidde ze voor haar uit, gelovend dat ze geen keuze zou kunnen maken tussen de mooiste en de minder mooie; maar tot zijn grote verrassing, nadat ze de een na de ander bekeken had, koos ze de mooiste!

619 De Keizer kende geen grenzen met betrekking tot vrijgevigheid voor kinderen: de ouders kregen ook hun deel. Op nieuwjaarsdag gaf de Keizer de kinderen dubbele napoleons en de dames ontvingen elk een bord van het Sèvres porselein, waarop bepaalde historische scènes stonden. Gravin Bertrand ontving er een met het plaatje van de oversteek van de Donau, waarvan de bruggen de generaal beroemd hadden gemaakt. De heren werden elk ook niet vergeten; zij ontvingen verscheidene cadeaus van de Keizer. Graaf de Las Cases ontving een kleine reisset en een paar sporen, gedragen door de Keizer; graaf de Montholon een Kruis van het Légion d'Honneur en de grootmaarschalk een gouden horloge. 'Hier, Bertrand', zei de Keizer, 'het sloeg te Rivoli om 02.00u., toen ik Joubert de opdracht gaf om aan te vallen.'

We hadden uit Parijs een erg mooi Sèvres porseleinen servies mee genomen voor het gebruik door de Keizer. Elk dozijn was ingepakt in beklede leren dozen met zijde; een magnifieke set van 24 kopjes en accessoires zaten in een zelfde soort doos en twee vazen van de zelfde fabrikant. De Keizer gebruikte dit alleen als cadeaus. Elk stuk vertegenwoordigde een of ander gezicht op een slagveld of een belangrijke stad. Op een dag toen we er naar keken met de graaf de Montholon, wachtte de Keizer tegenover het bord, dat de stad Ajaccio op het moment dat het fregat Muiron het anker in de haven uitwierp, afbeeldde. Generaal Bonaparte was aan boord, terug komend uit Egypte. 'Kijk nu eens, Montholon, hier is mijn huis', zei hij, 'ik ben er zeker van dat de roeiboort naast het fregat die van mijn voedster is; de arme vrouw was een van de eerste, die me kwam opzoeken. De stad was onder controle van een paar bendeleden, die erg teleurgesteld waren, toen ik arriveerde; er heerste een complete verwarring, de gemeenteraad beschuldigde het parlement, het parlement beschuldigde de magistraten; niettegenstaande wilde iedereen de beroemde Napoleon zien! De gehele bevolking stond op een rij langs de kust en het garnizoen, meestal niet spontaan, had de wapens opgenomen en vormde een dubbele rij tot aan mijn huis. De gezondheidsdienst, opgezet onder het presidentschap van een zekere Barberi, een van mijn vroegere kameraden, was tegen onze landing.

620 Barberi kwam zelf zijn verontschuldigen aanbieden en doorbrak de lijn van boten, die ons reeds omgaven, hij kwam aan boord om me te feliciteren met mijn overwinningen en mijn terugkeer. Zij, die hem vergezelden, volgden en zo werd de communicatie vastgelegd zonder mijn tussenkomst. Er was werkelijk geen gevaar, want geen van ons had een ziekte. Omdat ik bang was om aan land te gaan, accepteerde ik het aanbod, dat me gedaan werd en een paar burgers werden ontvangen met groter enthousiasme dan ik bij mijn medelandgenoten. Ik nam de schouw af bij het garnizoen; de arme mannen waren erg slecht gekleed, want ze hadden geen enkel betaling gehad sinds zeven of acht maanden. Ik nam 40.000 francs uit de eigendommen van mijn moeder om hun betaling weer bij de tijd te laten zijn.' (346).

Ik heb al verteld, dat als je bij de Keizer was, je alleen weg kon gaan als hij je ontsloeg. Als hij 's avonds naar bed ging en nog geen slaap had, liet hij licht brengen in de aangrenzende kamer en placht de conversatie voort te zetten in het halfduister. Op een avond was ik in zijn kamer en hij viel in slaap zonder mij te zeggen weg te gaan. Uit angst hem te storen bleef ik zitten in een van de hoeken, wachtend tot hij wakker zou worden. Ik was diep in gedachten over het lot, dat bepaald had dat ik zo dicht bij de grootste man van deze eeuw zou leven, terwijl mijn moeder in Wenen was met zijn zoon,

toen ik een paar korte woorden hoorde, die ik niet begreep. Het leek me dat de Keizer een nachtmerrie had, die ik beëindigde door een beetje lawaai te maken. Hij belde om Saint-Denis te roepen, die dienst had en in de aangrenzende kamer sliep. Ik antwoordde onmiddellijk op zijn roep; hij informeerde of hij een lange tijd had geslapen en ik zei hem ongeveer anderhalf uur. ‘Geef me mijn afgeschermd lamp en mijn kamerjas en ga naar bed, want het is laat.’ Het was 23.00u.

346. Bonapartes verblijf op Corsica tijdens de terugkeer van zijn expeditie naar Egypte was bijzonder gebeurtenisvol. Zijn aan land gaan werd tegen gehouden voor gezondheidsredenen. De quarantaine werd opgeheven dankzij de tussenkomst van Jean Barberi, een persoonlijke vriend van Bonaparte, die een boot nam en zelf kwam om de generaal te ontmoeten aan boord van de Muiron. Bonaparte verbleef in zijn vaders huis, dat het vorige jaar was gerepareerd door zijn moeder en Joseph en trok in de slaapkamer met de alkoof op de derde verdieping. De generaal liet de gevangenis openen, ontsloeg het centrale bestuur en verwelkomde vele vrienden en speciaal Madeleine en Jean Jérôme Levie, die in 1793 de familie Bonaparte een vriendelijke schuilplaats had geboden tegen de achtervolgers van de Paolisten.

621 De volgende dag, toen ik wist dat de Keizer pas om 03.00u. naar bed was gegaan, ging ik pas om 07.00u. zijn slaapkamer binnen om de luiken te openen zonder de jaloezieën op te trekken. Dit was de manier, waarop hij dat wilde, omdat het volle daglicht zijn ogen pijn deed. Ik stond voor zijn bed om zijn orders af te wachten. Hij keek naar me alsof hij met iets anders bezig was dan het object, waarnaar hij staarde. Plotseling vertelde hij mij dat hij gedroomd had van keizerin Marie-Louise en zijn zoon, die ze bij de hand vast hield. Het was een nieuwe ervaring voor mij te horen dat de Keizer over haar gedroomd had. ‘Ze was zo jong’, zei hij tegen me, ‘als toen ik haar in Compiègne zag, ik nam haar in mijn armen, maar hoe hard ik probeerde haar vast te houden, ik voelde dat ze me ontsnapte en toen ik haar weer wilde vasthouden, was alles verdwenen en werd ik wakker.’

‘Uw ontwaken moet wreed zijn geweest, Sire, maar ik zag Uwe Majesteits droom; ik dacht zelfs vanwege het lawaai, dat ik hoorde, dat u ziek was en ik stond op het punt u wakker te maken, toen u om Saint-Denis riep.’

‘Ah’, zei hij, uit zijn bed springend en me bij de keel pakkend, ‘jij bent het ellendeling, waardoor ik niet langer bij mijn vrouw en zoon kon blijven! Welke straf verdien je! Beken.’

‘Mag de hemel me de kracht geven hen beiden in de armen van Uwe Majesteit te plaatsens, om de fout te herstellen en voor mij vergiffenis te verkrijgen.’

Saint-Denis, waar de Keizer erg dol op was, was getrouwd met een jonge Engelse, die heel charmant, vriendelijk en mooi was (347). Ze was vanuit Londen gestuurd om

347. In juni 1818 stuurde Lady Jerningham een meid vanuit Londen naar gravin Bertrand, Mary Hall. Deze aantrekkelijke blondine veroorzaakte een behoorlijke schok op Longwood: de gelukkige winnaar was Saint-Denis, die in oktober 1819 met haar trouwde.

622 mej. Hortense Bertrand, tegenwoordig Mme Thayer (348) op te voeren. De Keizer was tegen dit huwelijk, dat om ware liefde ging voor Saint-Denis, zonder geldelijke bijbedoelingen en dat gravin Bertrand van de gouvernante van haar dochter zou beroven. De Keizer vroeg zes maanden uitstel voordat de bruiloft zou plaatsvinden, gelovend dat de tijd Saint-Denis tot bezinning zou brengen. Maar die tijd was voorbij en zijn gevoelens waren nog hetzelfde. Vader Buonavita zegende het huwelijk in, maar werd streng berispt door de Keizer, omdat hij het dat gedaan zonder hem er over te vertellen. Toen dit voorbij was, noemde de Keizer dit nooit weer; Saint-Denis vond in miss Hall een charmante vrouw en een vriendelijke en excellente moeder voor zijn kinderen. Rond de tijd, waarover ik spreek, schonk Mme Saint-Denis net het leven aan een dochter, die beloofde

mooi te worden en dat inderdaad werd; gravin Montholon en gravin Bertrand hielden haar boven het doopfont. Die dag kwam de Keizer uit zijn appartementen, ging in zijn kamerjas onder zijn eik zitten om daar te lunchen; toen dat voorbij was, zei hij tegen Saint-Denis: 'Roep Marchand en breng me je dochter.' Het weer was kalm en zacht; Saint-Denis presenteerde het kind aan de Keizer, die haar vriendelijk aan keek en de vader complimenteerde. Saint-Denis was natuurlijk erg gelukkig met de belangstelling, getoond voor zijn dochter; hij voorspelde haar groot geluk voor haar toekomst. 'Ga', zei de Keizer tegen me, 'breng de mooiste van mijn Chinese kettingen.' Ik haastte me en kwam terug en overhandigde die aan hem. De Keizer nam het aan, legde het op het kind en zei: 'Mag je net zo gelukkig worden als je mooi belooft te worden.' De Keizer toonde grote vriendelijkheid tegenover ons allen; hij begreep dat onze zorg niet beperkt bleef tot het gehoorzamen aan zijn wensen, maar ook om ze voor te zijn. De ketting was daarvoor verbonden met een van de Keizers horloges en hij had het ervan losgemaakt om het te vervangen door een ketting van het gevlochten haar van keizerin Marie-Louise.

348. Mme Amédée Thayer, geboren als Hortense Bertrand, dochter van de generaal en Fanny Dillon, zijn echtgenote. In 1828 trouwde Hortense met Amédée Thayer, geboren in Orléans uit een Amerikaanse vader en een Engelse moeder. Hij was een onderscheiden advocaat en musicus. Dhr. Thayer was protestant, zijn katholieke bruid haalde hem vlak voor zijn dood over naar het katholieke geloof. Een aantal herinneringen over Sint-Helena werd verzameld door Mme Thayer, die elf jaar oud was toen de Keizer stierf en die zich hem heel goed herinnerde.